

Gruplar Arası İlişkiler: Sosyal Psikolojik Yaklaşımlara Toplu Bir Bakış

Zahide Karakitapoğlu*
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Özet

Gruplar arası ilişkiler, 1980 ve 1990'lerden sonra yeni yaklaşım ve kavramlarla sosyal psikolojinin ilgi alanına yeniden girmiştir. Günümüzde yaşanan pek çok dini, sosyal ve siyasal sorunun temelinde farklı gruplar arasındaki yarışma ve çatışmaların yatması, konuyu daha da önemli bir hale getirmiştir. Gruplar arası çatışmaların azaltılması ve uzlaşmaların sağlanması, gruplar arası ilişkilerde gözlenen sosyal psikolojik süreçlerin incelenmesiyle mümkün olabilir. Bu makalenin amacı, son yıllarda gruplar arası ilişkiler konusundaki kuramsal yaklaşımları özetlemek ve bu alandaki bazı temel konulara dikkat çekmektir. Bu amaçla, makalede öncelikle, grup çalışmalarında çok uzun bir geçmişe sahip olan Görelî Yoksunluk Kuramı ile daha "sosyal" bir sosyal psikoloji yapmaya çalışan ve gruba bireyci bir açıdan yaklaşmayı reddeden Avrupa'dan doğan iki kuram, Sosyal Kimlik ve Kendini Sınıflandırma kuramları özetlenmiştir. Makalede aynı zamanda, gruplar arası ilişkiler alanındaki temel konulara ilişkin görgül araştırmalara da yer verilmiştir. Gruplar arası davranış alanında yoğun olarak çalışılan iç ve dış-grup alguları, gruplar arası eşitsizlikler, gruplar arası eşitsizliklere tepkiler, gruplar arası yarışma, çatışma ve işbirliği konuları farklı yönleri ile ele alınmıştır.

Anahtar sözcükler: *Gruplar arası ilişkiler, sosyal kimlik, kendini sınıflandırma, sosyal karşılaştırma, görelî yoksunluk, özdeşleşme.*

Intergroup Relations: A review of Social Psychological Approaches

Abstract

Intergroup relations have been one of the most important issues in social psychology after 1980s and 1990s. Many recent religious, social and political conflicts in the world and Turkey are due to intergroup conflict and competition. Reducing these conflicts and achieving cooperation between groups can be possible with the study of social psychological processes underlying intergroup relations. The purpose of the present article is to review the major theoretical orientations to intergroup relations and to highlight

some common themes in the area after 1980s and 1990s. Accordingly, first, Relative Deprivation Theory which has a long history in group studies; and Theories of Social Identity and Self-Categorization emerging from Europe which attempt to make a more "social" social psychology as opposed to the individualistic approach to group were reviewed. Furthermore, a number of issues and related empirical studies that are central to intergroup relations were summarized. Among the frequently examined issues were perceptions of in and out-groups, status inequality between groups, reactions to status inequality, intergroup conflict, competition and cooperation between groups.

Key words: *Intergroup relations, social identity, self-categorization, social comparison, relative deprivation, identification.*

Grup süreçleri üzerine çalışmalar sosyal psikolojide oldukça uzun bir geçmişe sahiptir ve alan içinde her zaman başat konulardan birisi olmuştur. Gruplar arası ilişkiler konusu, dünyada küreselleşme sonrasında artan etnik ve dini kökenli kimlik sorunları ve çatışmaları nedeniyle, özellikle 2000'li yıllara girerken, daha özel bir önem ve anlam taşımaktadır. Günümüzde yaşanan pek çok sosyal ve politik sorunun temelinde gruplar arası yarışma ve çatışmaların yattığı ileri sürülebilir. Pek çok insan, farklı gruplar arasındaki çatışmalar sonucunda zarar görmekte ve yaşamlarını yitirmektedir. Gruplar arası süreçlerin temelinde yatan psikolojik ve sosyal nedenlerin incelenmesi, günümüzde gruplar arasında yaşanan yarışma ve çatışmaların azaltılmasına ve sorunların uzlaşmalar yoluyla çözümlenmesine yardımcı olabilir.

Gruplar Arası İlişkilere Kuramsal Yaklaşımlar: Sosyal Kimlik, Kendini Sınıflandırma ve Görelî Yoksunluk Kuramları

Tajfel'in Sosyal Kimlik Kuramı (SKK) (1981) ve Turner'ın Kendini Sınıflandırma Kuramı (KSK) (Turner, Hogg, Oakes, Reicher ve Wetherell, 1987) gittikçe bireyselleşen Kuzey Amerika psikolojisine bir tepki olarak Avrupa'nın daha "sosyal" bir sosyal psikoloji yapma isteği sonucunda ortaya çıkan yaklaşımlardır. Grup davranışını inceleyen bu kuramlar, alandaki pek çok kuram ve çalışmanın aksine grup davranışının yalnızca bireysel özellik ve kavramlarla açıklanamayacağını ve grubun bireye ve bireyler arası ilişkilere indirgenemeyeceğini vurgulamakta; herhangi bir sosyal davranış kişilerin arasından gruplar arasına uzanan bir boyut üzerine yerleştirilerek araştırmaların daha çok gruplar arası davranışlar üzerinde durması gerektiğine dikkat çekmektedirler.

Sosyal Kimlik Kuramı

Tajfel'in SKK'ya dayanak oluşturan Asgari Grup çalışmalarında (Minimal Group Paradigm), denekler laboratuvar ortamında, yapay bir konuda iki gruba ayrılırlar; örneğin, ressamlardan Klee'yi ya da Kandinsky'yi sevenler gibi. Sonra deneklerden bir ödülü veya parayı hangi gruptan olduğunu bildiği iki kişi arasında paylaşmalarını isterler. Bu deneysel yöntemin kullanıldığı pek çok araştırmada deneklerin, karşı grubun üyelerine kıyasla hiç tanımadıkları, iletişimde bile bulunmadıkları kendi gruplarının üyelerine daha fazla ödül veya para verme eğiliminde oldukları gözlenmiştir (Tajfel, 1981). Hatta denekler, bu ayrımı yaparken *abartma (accentuation)* etkisi göstermişler; kendi grubu ile karşı grup arasındaki farklılıkları ve kendi grubu içindeki benzerlikleri abartma eğilimi ortaya çıkmıştır. Yani denekler, bu ödül/para paylaşım konusundaki tercihlerinde tamamen özgürken, örneğin, her iki gruba da büyük veya eşit miktarlarda ödül verme şansları varken bile, kendi gruplarını kayırmışlar ve kendilerini diğer gruptan farklılaştırmaya çalışmışlardır. Bu deneyler, gruplar arası ayrımcılığın olması için, insanların kendilerini bir grubun üyesi olarak görmelerinin ve başkaları tarafından öyle görülmelerinin yeterli bir koşul olduğunu göstermektedir.

Peki, insanlar neden kendi grup üyelerini olumlu görürken karşı grup üyelerini olumsuz değerlendirirler? Diğer bir deyişle, neden kendi gruplarını kayırırken diğer gruba karşı ayrımcılık yaparlar? SKK'da ele alınan üç temel süreç, *sosyal sınıflandırma*, *sosyal kimlik* ve *sosyal karşılaştırma* bu sorulara cevap vermektedir. Sosyal sınıflandırma, çevremizde çok sayıda

bulunan kişi ve olayları az sayıda gruplar halinde sınıflandırmamıza yardımcı olur. Bu sınıflandırmanın çok önemli bilişsel sonuçları vardır. Abartma etkisinde görüldüğü gibi, sosyal sınıflandırma sonucunda iç ve dış grubun içindeki benzerlikler ve gruplar arasındaki farklılıklar abartılır. Bu da grupların daha türdeş algılanmasıyla sonuçlanır. Bunun sonucunda, dış-grup olarak tanımlanan grubun üyeleri, kendi bireysel özellikleriyle değil, o gruba yüklenen özellikler çerçevesinde algılanır. Ayrıca, yine sosyal sınıflandırma yoluyla, gruplar arasındaki görece farklılıklar gerçekte var olandan daha fazla algılanır ve bu farklılıklar çok belirgin, aşırı farklılıklara dönüşür. Böylece, sosyal sınıflandırma süreci ile birlikte, kişi hangi gruba ait olduğunu veya hangisine ait olmadığını belirler ve kendisini ait hissettiği grubun özellikleriyle tanımlamaya başlar. Bu da kuramın ikinci süreci olan sosyal kimliğe temel hazırlar. Tajfel'e (1981) göre, sosyal kimlik, benlik kavramının bir parçasıdır ve sosyal kimlik sosyal grup üyeliği, üyeliğe yüklenen değer ve duygusal önemle belirlenir. Sosyal kimlik kişiyi bir sosyal kategori ve konuma yerleştirir. Grubun sosyal saygınlığı da üyelerinin sosyal benliklerini belirler. Tajfel (1981), kişilerin kendilerini olumlu değerlendirmek ve olumlu bir kimliğe sahip olmak istediklerini varsaymaktadır. Kişiler aynı zamanda sosyal kimliklerini de, yani ait oldukları grup veya sosyal kategorileri de olumlu değerlendirmek isterler. Kısacası, sosyal kimliklerimiz, sosyal gruplara olan bağlanımdan ve onlarla özdeşleşmemizden doğar. Fakat, özdeşleşme, tek başına grup üyeliklerinin olumlu veya olumsuz değerlendirilmesini

dirilmesi için yeterli değildir. Örneğin, bir kişinin Türk, psikoloji öğrencisi veya homoseksüel olduğunu bilmesi o grup üyeliğini olumlu veya olumsuz değerlendirmesi için yeterli değildir. Bu değerlendirmelerin yapılabilmesi için SKK'nın üçüncü sürecinin, yani sosyal karşılaştırmanın gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu sosyal karşılaştırma ilkesine göre, kişiler herhangi bir boyutta kendilerini değerlendirirken, başkalarıyla sosyal kıyaslamalar yapmaya girişirler. Bu sadece bireysel düzeyde değil, grup düzeyinde de yapılır. Kişinin bir sosyal gruba olan üyeliğinin önemi ve değeri, ancak o grup, diğer ilgili sosyal gruplarla kıyaslandığı zaman anlaşılır. Örneğin, psikoloji öğrencisi olmanın değeri ve önemi mühendislik öğrencisi olmakla, veya homoseksüel olmanın değeri heteroseksüel olmakla kıyaslanarak anlaşılabilir. Yani, SKK'ya göre, olumlu bir sosyal kimliğe sahip olmak için kişiler grup üyeliklerini olumlu görür ve değerlendirirler. Kişilerin kendi grubunun diğer gruptan daha üstün olduğunu ve daha olumlu özelliklere sahip olduğunu düşünmeleri de, iç-grubun dış-grupla kıyaslanması sonucunda oluşur.

Asgari grup deneylerinde gözlenen durumları, SKK'nın terimleriyle açıklarsak, kişilerin sosyal sınıflandırma sonucunda oluşan grup üyeliklerini benimsediklerini, sosyal kimliklerini olumlu görme eğiliminde olduklarını, bunu da kendi gruplarını diğer gruplardan farklılaştırmaya çalışarak ve kendi gruplarını daha üstün ve olumlu görerek yaptıklarını söyleyebiliriz. Kısaca, kişiler iç ve dış-gruplar arasında sosyal karşılaştırmalar yaparak olumlu sosyal kimlikler elde etmeye çalışmışlardır.

İnsanlar kendi gruplarını diğerleriyle kıyasladıklarında olumlu bir sosyal kimlik elde edemezlerse ne olur? Gerçek yaşamda, sosyal gruplar her zaman eşit konumlarda bulunmazlar. Bazı insanlar görece daha yüksek konumlu grupların üyesiyken, diğerleri de daha düşük konumlu grupların üyesidir. Böyle durumlarda, iç-grubun düşük konumda olması sosyal kimliğe bir tehdit oluşturur, çünkü düşük konuma sahip olmak, gruplar arasında önemli bir boyutta kıyaslamalar yapılırken iç-grubun sosyal saygınlığının düşük olduğuna işaret edebilir. İç grup üyeleri olası tehditlere farklı tepkiler gösterir. SKK iki tepki türü üzerinde durmaktadır: grubu terk etmek ya da grupta kalarak grubun konumunu değiştirmeye çalışmak. Kişinin bunlardan hangisini seçeceği, *sosyal hareketlilik* ve *sosyal değişme* boyutlarındaki inançlarına bağlıdır. Sosyal hareketlilik, alt ve üst konumdaki gruplar arasındaki sınırların açık ve geçirgen olmasına ve kişinin düşük konumdaki grubu terk edip yüksek konumdaki gruba katılma olanağının bulunmasına bağlıdır. Bu, bireylerin olumsuz sosyal kimlik algıları için bir çözüm olmasına karşın grubun konumunu ve saygınlığını değiştirmede için bireysel bir harekettir. Sosyal değişme ise, (sosyal hareketlilik olanağı bulunmadığında) grubun konumunun değiştirilebilir olduğuna ve olumsuz grup görünümünün olumluya dönüştürülebileceği yolundaki inançlara dayanır. Bu stratejiyi kullanan kişiler farklı yollarla grubun konumunu değiştirmeye çalışırlar.

Kısacası, olumsuz bir sosyal kimliğe sahip olan alt grup üyeleri kendi grupları ile yüksek konumdaki grubun arasındaki sınırların

geçirgen olduğuna inanırlarsa, olumsuz sosyal kimliklerinden kurtulmak için, kendi gruplarını terk edip diğer gruba geçmeye çalışırlar. Örneğin, gerçek yaşamda bir çok insan kendilerinin ve çocuklarının yaşam koşullarını iyileştirmek için eğitim ve daha çok çalışma gibi yollarla bir sosyal konumdan diğerine geçmeye çalışırlar. Ancak, ırk, cinsiyet gibi bazı grupların doğası gruplar arası geçişi mümkün kılmaz. Böyle grupları terk etmek mümkün değildir. Bazı gruplar ise açık olmasına karşın üyeler tarafından böyle algılanmayabilir. Bazen de gruplar arasında geçişler mümkün olsa bile grup normları bu geçişleri engelleyebilir. Böyle durumlarda, kişiler sosyal değişme yoluyla gruplarının olumsuz görünümünü ve düşük konumunu değiştirmeye çalışabilirler. Bu da iki yolla yapılabilir: *sosyal yaratıcılık* ve *sosyal yarışma*. Bunlardan hangisinin tercih edileceği ise, iki grup arasındaki ilişkilerin güvenliğine bağlıdır. Güvenli algılanan ilişkiler meşru ve kalıcı olarak görülür. Değiştirilebilir ve meşru olmadığı düşünülen ilişkiler ise güvenli olmayan ilişkilerdir. Var olan statü ilişkilerinin meşru ve kalıcı olduğuna inandıkları durumlarda kişiler, sosyal kimliklerini korumak için, sosyal yaratıcılık stratejileri kullanırlar. Genellikle, kıyaslama boyutunu yeniden tanımlayarak veya bu boyutu değiştirerek olumlu bir sosyal kimlik arayışına girerler. Öncelikle, üyeler iç ve dış-grubu iç-grubun lehine olan yeni bir boyutta kıyaslamaya girişebilirler. İkinci olarak, olumsuz olarak değerlendirilen kıyaslama boyutunun anlamı değiştirilerek, yeniden tanımlama yapılabilir. 1960'lardan sonra Amerika'daki "Siyah güzeldir" kampanyası bu stratejiye bir örnek olarak verilebilir. Yani, değiştirilemeyen şeyler kalır (deri rengi), ama buna önceden

atfedilen olumsuz anlam olumluya dönüştürülür. Üçüncü olarak ise, düşük konumdaki grubun üyeleri, kendilerini kıyaslayacak farklı bir dış-grup bulurlar. Böyle durumlarda düşük konumdaki gruplar, çoğunlukla konum açısından kendisine eşit veya kendisinden daha alt konumda olan gruplarla kıyaslamalar yapabilirler. Bütün bu sosyal yaratıcılık stratejileri sonucunda toplumda var olan koşullarda ve grupların konumlarında değişimler olmaz, çünkü kişiler gruplarının konumlarını değil, sosyal kıyaslama boyutlarını değiştirmektedirler. Peki kıyaslamaların güvenli olmadığı durumlarda, yani var olan statü ilişkilerinin meşru olmadığı ve değiştirilebilir olduğunun düşünüldüğü durumlarda ne olur? Bu koşullarda, sosyal yarışma izlenir. Sosyal yarışma stratejileri grubun konumunu tümünden değiştirmeye yönelik olduğu için toplumsal bir hareketlilik içerir. Yani, alt konumdaki grubun üyeleri, grubun konumunu değiştirmek için, bütün iç-grup üyelerini toplu bir şekilde harekete geçirerek mücadeleye girmeye girişirler. Üst konumdaki grubun üyeleri de avantajlı konumlarını korumak için tüm kaynaklarını kullanacaklarından, bu tür sosyal yarışma stratejileri çok katı ve şiddetli mücadelelerle sonuçlanabilir.

Kendini Sınıflandırma Kuramı

Turner ve arkadaşları (1987), Tajfel'in SKK'ya benzer bir şekilde, sosyal kimliğin bireyin ait olduğu grubun konumuyla belirlendiğini vurgulayarak Kendini Sınıflandırma Kuramı'nı (KSK) geliştirmiştir. KSK, herhangi bir sosyal davranışın SKK'nin dayandığı kişiler arası-gruplar arası boyutunun neresinde ve

nasıl yer aldığını incelemeyi amaçlamıştır. Turner ve arkadaşlarına (1987) göre, kendini sınıflandırma üç ana boyutta gerçekleşebilir; 1) üst-düzye boyut (kendini insanlığın bir parçası olarak tanımlama), 2) sosyal boyut (kendini bir grubun üyesi olarak tanımlama), 3) bireysel boyut (kendini bireysel, kişiye özgü özelliklerle tanımlama). Görüldüğü gibi, bu hiyerarşik boyutlar, genelden özele doğrudur. Örneğin kişiler kendilerini, üst-düzye “canlı-insan” boyutunda insan, sosyal düzeyde Türk ve bireysel düzeyde de çalışan, zeki gibi özelliklerle tanımlayabilirler. Turner ve arkadaşlarına (1987) göre, kendini sınıflandırma, her zaman bir sosyal bağlamda olur. Herhangi bir bağlamda birden fazla sosyal grup yer alabilir. Bunlardan hangisinin seçileceği ve hangi boyutlarda kıyaslamaların yapılacağı *farklılaştırma oranıyla* (meta-contrast ratio) belirlenir. Farklılaştırma oranı, gruplar arası farklılıkların, grup içi farklılıklara oranıdır. Eğer bu oran küçük ise, yani algılanan gruplar arası farklılıklar, grup içi farklılıkları geçmiyorsa, bireysel sınıflandırmalar daha belirgin olacaktır. Eğer farklılaştırma oranı büyük ise, yani kişiler gruplar arası değişkenliği grup içi değişkenlikten daha fazla algılıyorsa, sosyal sınıflandırmalar daha belirgin olacaktır. Turner ve arkadaşlarına (1987) göre, ikili bir sosyal kategorinin ön planda olması (comparative fit) ve gruplarla ilgili kalıpyargıların (içerik açısından) normlara uygun olması (normative fit) da bu sosyal sınıflandırmaların belirginliğini arttıracaktır.

Turner ve arkadaşlarına (1987) göre, kimlik, bireysel ya da sosyal olsun, akışkan, dinamik, bağlama göre değişen bir olgudur. Örneğin, psikoloji bölümünde çalışan bir sosyal psikolog, o bölümde yapılan bir toplantıda kendisi

ile psikolojinin farklı dallarından olan diğer bölüm elemanları arasında benzerlikten ziyade farklılıklar algılayabilir. Aynı sosyal psikolog, çok farklı alanlardan insanların bulunduğu bir üniversite toplantısında ise, kendini o toplantıda var olan diğer psikologlara daha benzer, daha yakın bulabilir. Yine, aynı sosyal psikolog, sosyal psikologların katıldığı ulusal bir toplantıda ise kendisi ile diğer sosyal psikologlar arasında daha çok farklılıklar algılayabilir. Kısacası, kişinin, kendini nasıl sınıflandırdığı bütünüyle içinde bulunduğu sosyal bağlama bağlıdır. Bir bağlamdaki farklılık, diğer bir bağlamda benzerlik oluşturabilir. Turner’a göre, kendini sınıflandırma bağlama göre değiştiği için SKK tarafından yapılan bireysel ve sosyal kimlik tanımları arasındaki fark gereksizdir. Aksine, bireysel ve sosyal kimlikler kendini sınıflandırmanın farklı düzeylerini oluştururlar. Kendini sınıflandırma ne kadar sosyal olursa bireysel benlik o denli önemsiz olur ve bireyler kimliksizleşir. Bu tür bir kendini sınıflandırma gerçekleştiğinde, benlik kalıpyargılarıyla değerlendirilmiş olur ve kişi kendisi ile ait olduğu grubun üyeleri arasındaki farklılıkları azaltarak, o grubun üyesi olarak var olur. Yani bireysel kimliğiyle değil de grup kimliğiyle davranır.

Görüldüğü gibi, SSK, SKK’ya dayanarak kimlik ve sınıflandırma kavramlarını daha da geliştirmiş, bireysel ve sosyal kimlik arasındaki farklılığı yeniden tanımlamış ve kişilerin kendilerini ne zaman ve nasıl farklı biçimlerde tanımlayacaklarına yönelik açıklamalar getirmiştir.

Görelî Yoksunluk (Mahrumiyet) Kuramı

SKK'nın özel bir durumunu grup alanında oluşturan Görelî Yoksunluk Kuramı (GYK), Tajfel'in kuramına destek sağlayan, SKK'yı yönlendirici bir etkisi olan ve SKK'ya kıyasla uzun bir geçmişi olan (50 yıl) önemli kuramlardan biri olmuştur (Crosby, 1976; Stouffer, Suchman, DeVinney, Star ve Williams, 1949; Walker ve Pettigrew, 1984). GYK'ya göre, kişi başkalarıyla veya başka gruplarla yaptığı sosyal kıyaslamalar sonucunda kendisinin veya grubunun durumunu olumsuz değerlendirirse görelî yoksunluk yaşar. Tajfel'in kavramlarıyla ifade edilecek olursa, grubunun durumunu olumsuz değerlendiren kişi durumun meşru olmadığını ancak kalıcı olduğunu düşünüyorsa görelî yoksunluk yaşıyor demektir. Walker ve Pettigrew'a (1984) göre, kişiler kendileri, başkaları, kendi grupları ve karşıt gruplar arasında grup içi ve gruplar arası kıyaslamalar yapabilir. Dolayısıyla, sosyal karşılaştırmalar, hem bireysel, hem de grup düzeyinde yapılabilir. Bireysel düzeyde kişi, kendisinin şimdiki durumu ile geçmişteki durumunu veya kendini başkaları ile, diğer iç-grup üyeleriyle veya dış-grup üyeleriyle karşılaştırabilir. Bireysel düzeyde yapılan bu kıyaslamalar sonucunda yaşanan yoksunluğu Walker ve Pettigrew, "benmerkezci" görelî yoksunluk olarak tanımlamaktadır. Grup düzeyinde ise kişi kendi grubunun geçmişteki durumuyla şimdiki durumunu ve/veya kendi grubunun geçmişteki veya şimdiki konumu ile karşıt grubun durumunu geçmişteki veya şimdiki konumu ile kıyaslayabilir. Bu farklı düzeydeki kıyaslamalar, birden fazla ve aynı anda yapılabilir. Diğer bir deyişle, kişi aynı anda hem grup içi hem gruplar arası karşılaştırmalar yapabilir; örneğin, kişinin kendi grubunun

geçmişteki ve şimdiki durumunu ve dış-grubun geçmişteki ve şimdiki durumunu kıyaslaması gibi. Walker ve Pettigrew'a göre, karşılaştırmaların bireysel (veya kişiler arası) düzeyde yapılması ile grup düzeyinde yapılması farklı sosyal davranış ve tepkilere neden olabilir. Örneğin, bir memur şimdi aldığı maaşı 10 yıl önce aldığı maaşla kıyasladığında, maaşının düşmüş olduğunu görürse hayal kırıklığına uğrayabilir ve daha iyi para getirecek bir iş arayabilir. Fakat, aynı memur, memurların maaşını işçilerin maaşıyla kıyasarsa, toplu gösteri ve eylemlere katılma yönünde tercihler gösterebilir. Dolayısıyla, bireysel ve kişiler arası düzeydeki karşılaştırmalar, bireysel davranışlara neden olurken, grup düzeyindeki karşılaştırmalar, toplu grup davranışlarına ve eylemlere neden olabilmektedir.

GYK kapsamında ele alınan bu süreçleri özellikle grup düzeyindeki karşılaştırmalar ve grup düzeyindeki yoksunluk algısı, SKK'nın bazı önermelerine açıklık getirmiştir. Kişi kendi grubunu diğerleriyle kıyaslayarak sosyal kimliğini değerlendirir ve değerlendirme olumsuz olursa kişi görelî yoksunluk yaşar. Sonuçta kişi, ya grubunu ya da kıyaslama boyutunu değiştirmeye çalışır. Walker ve Pettigrew'a göre, GYK'nın özellikle üzerinde durması gereken ve SKK'ya en çok ışık tutan yönü, bu iç-grup ile dış-grup arasındaki kıyaslamalardır. Walker ve Pettigrew, bu tür kıyaslamalara, "grup odaklı yoksunluk algısı" (fraternalistic relative deprivation) demektedir. Yazarlara göre, görelî yoksunluk, "sosyal" içerikli bir kavram olmalıdır. Bu nedenle benmerkezci yoksunluk algısı ile grup odaklı yoksunluk algısı arasındaki ayırım çok önemlidir. İlkinin

sosyal tutumlar ve davranışlar üzerinde pek bir etkisi yokken, ikincinin etkisi çok büyük olabilir. Yazarlar, GYK'yla ilgili pek çok çalışmada bireysel veya kişiler arası düzeydeki ben-merkezci yoksunluk durumunun, gruplar düzeyindeki görece yoksunluk algısına kıyasla daha çok incelendiğini belirterek bu konudaki çalışmalarını eleştirmektedirler ve çalışmalarını grup odaklı yoksunluk algısı üzerinde yoğunlaştırmanın grup davranışını anlamada daha önemli olacağını ileri sürmektedirler.

Ele alınan bu kuramlar, aşağıda özetlendiği gibi gruplar arası davranışın sosyal psikolojik boyutlarını açıklamada oldukça başarılı olmuşlar ve sosyal psikolojinin pek çok alanında (kalıpyargılar, kitle hareketleri, grup polarizasyonu, azınlık-çoğunluk etkileri, etkileşim hipotezi vb) uygulama şansı bulmuşlardır. Aşağıda son yıllarda bu alanda yürütülen çalışmaların nereye gittiğine göz atılmaktadır. Özellikle de, farklı iç ve dış-grup algıları, bu algılardaki farklılıkların kaynakları ve nedenleri, grupların konumlarındaki eşitsizlikler ve bu eşitsizliklere karşı gösterilen tepkiler, gruplar arası yarışma/çatışma ve işbirliği gibi konularda son literatür özetlenmektedir.

Gruplar Arası İlişkilerdeki Temel Konular

İç ve Dış-Grup Algıları

Daha önce de vurgulandığı gibi, sosyal sınıflandırma sonucunda kişiler iç ve dış grup üyelerini farklı şekilde algılar ve sonuçta grup içi benzerlikler ile gruplar arasındaki farklılıkları olduğundan daha fazla görürler. Bunun sonucunda kişiler çoğu durumlarda kendi

gruplarını daha değişken, dış-grubu ise daha türdeş algılamaktadırlar. Ancak, bazı çalışmaların da gösterdiği gibi bazı koşullarda hem iç-grup, hem de dış-grup türdeş görülebilmektedir. Ayrıca kişiler kendi gruplarını daha olumlu değerlendirirken, diğer grup üyelerini olumsuz değerlendirmekte, yani gruplar arası yanlılık (intergroup bias) göstermektedirler. Örneğin, Brown ve Smith (1989) üniversitelerdeki kadın öğretim üeleriyle yaptıkları bir çalışmada, azınlık grubunu oluşturan kadınların, kendi gruplarını erkeklere oranla daha türdeş algıladıklarını bulmuşlardır. Bu araştırmaya göre, kadınlar kendi gruplarını üretim, iletişim ve yönetim boyutlarında daha benzer görmüşlerdir. Erkekler ise (çoğunluk grubu) tam tersi bir eğilim göstermişler ve kadınları daha türdeş algılamışlardır. Bir başka deyişle, kadınlar iç-grubu daha türdeş görürken, erkekler dış-grubu daha türdeş olarak algılamışlardır. Ayrıca, grupların birbirlerini değerlendirmelerine ilişkin bulgular da genel olarak kadınların özellikle kadınlar tarafından daha olumlu değerlendirildiğine işaret etmektedir. Bu durum, özellikle İngiliz üniversitelerinde iletişim ve üretim alanlarına kıyasla daha düşük bir konumu temsil eden yönetim alanı için geçerlidir. Bu sonuçlar, gruplar arası ayrımcılığa maruz kalan azınlık üyelerinin, içinde buldukları düşük konumu telafi etmek için kendi gruplarını kayırdıklarını, çoğunluk üyelerinin ise daha çok önemsiz konularda düşük konumdaki insanları kayırdıklarını gösteren araştırma bulgularıyla tutarlıdır (Simon ve Brown, 1987).

Oakes, Haslam ve Turner (1994), karşılaştırmalı gruplar arası bir bağlam söz konusu

olduğu zaman, yani iç ve dış-grup ayrımının belirgin olduğu koşullarda iç ve dış-grupların eşit derecede türdeş algılandığını belirtmektedirler. Eğer, ikili bir sosyal kategori (örneğin kadın-erkek, beyaz-siyah gibi) ön planda değilse ve tek bir grup hakkında yargılarda bulunulursa, dış-grup türdeş algılanır, çünkü böyle bir durum, dış-gruba ait yargılara varılması konusunda *gruplar arası bağlamı*, iç-gruba ait yargılara varılması konusunda ise *grup-içi bağlamı* temsil etmektedir. Örneğin, Oakes, Haslam ve Turner Avusturyalı (iç-grup) ve Amerikalı (dış-grup) kalıpyargılarını inceledikleri çalışmalarında, Avusturyalı kişilerin her iki grubu da değerlendirdikleri ve bu ülkeleri temsil eden özelliklerin kalıpyargılar doğrultusunda olmadığı koşullarda kendi gruplarını daha türdeş gördüklerini ve Amerikalılara daha çok kalıpyargıya dayanmayan özellikler yüklediklerini bulmuşlardır. Ancak, gruplar arası kıyaslanmanın olmadığı, tek grubun değerlendirildiği koşullarda ise, kişiler Amerikalıları daha türdeş algılamışlar ve onlara daha çok kalıpyargısal özellikler atfetmişlerdir. Her iki değerlendirmenin kalıpyargısal ve gruplar arası bağlamlarda yapıldığı koşulda ise Avustralyalılar, hem kendi gruplarını hem Amerikalıları eşit derecede türdeş görmüşlerdir. Sadece olumlu ya da olumsuz, ve hem olumlu hem olumsuz sıfatların kullanıldığı durumlarda da yukarıdakilere benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bunlara ek olarak, sadece olumlu özelliklerin kullanıldığı koşulda denekler kendi gruplarını, sadece olumsuz özelliklerin kullanıldığı koşulda ise dış-grubu (Amerikalıları) daha türdeş görmüşlerdir. Sonuç olarak, bu araştırmalarda türdeşlik algılarının sınıflandırma süreci sonucunda bağlama göre değişkenlik

gösterdiği ve kalıpyargı içeriğinin kategorilere uygun olmasının önemli olduğu bulunmuştur.

Ülkemizde yürütülen bir çalışmada Rüstemli, Mertan ve Çiftçi (1998) Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin iç (yerli Kıbrıslılar) ve dış-grup (Kıbrıs'a sonradan gelip yerleşen Türkiye doğumlu göçmen Kıbrıslılar) algılarını incelemişlerdir. Kişiler, çoğunlukla SKK ve KSK'nın beklentileri doğrultusunda, kendi gruplarını daha olumlu ve üstün görmüşlerdir; örneğin, her iki grup üyeleri de hoşgörülü, sevimli, güvenilir gibi olumlu özellikleri daha çok kendi grup üyelerine uygun görmüşlerdir. Olumsuz sıfatlarda ise, bencillik ve cimrilik dışında bu tür bir kayırma görülmemiştir. Ayrıca, her iki grup da gerici, cahil, görgsüz, kaba, saldırgan gibi olumsuz özellikleri Türkiye doğumlu kişiler için daha uygun görmüşlerdir. Öte yandan erkekler, cesur, girişken, başarılı, becerikli gibi sıfatlarda kendi grubu ile diğer grup arasında bir ayırım yapmamış; kadınlar ise kendi grubundan olan kişileri daha olumlu değerlendirmişlerdir. Yazarlar, iç-grup yanlılığı göstermenin, diğer grupları olumsuz görmekten çok kendi grubunu olumlu ve üstün görmeye ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır.

Sosyal biliş çalışmaları da iç ve dış-grup bilgilerinin farklı işlendiğini, bunun da gruplara ilişkin türdeşlik ve değişkenlik algılarını etkilediğini göstermektedir (Sedikides, 1997). Örneğin, Sedikides bu konuyla ilgili yaptığı üç çalışmada, sınırların geçirgen olduğu gruplarda, grubun görel konumunun iç ve dış gruba ait bilgilerin işlenmesini nasıl etkilediğini incelemiştir. Sedikides'in farklı işleme etkisi (Differential Processing Effect) hipotezine göre,

iç-grup bilgisi, dış grup bilgisinden farklı işlenir. Yani, kişiler iç grup değerlendirmelerinde kişi düzeyinde kategorileri (person category) kullanırken, dış-grup değerlendirmelerinde o gruba ait kalıpyargı özelliklerine yüklenen kategorileri (stereotypic attribute categories) kullanırlar. Araştırmalarda, sınırların geçirgen olduğu düşük ve yüksek konumlu gruplardan öğrencilere (lisans-yüksek lisans ve birinci-ikinci sınıf öğrencileri) iç ve dış-grup hakkında kişi ve grup bilgileri verilmiş ve daha sonra bu bilgileri hatırlamaları istenmiştir. Araştırmalar, gruplar arası koşullarda görel grup konumunun aracı bir rol oynadığını göstermiştir. Buna göre, farklı işleme hipotezini destekler bir şekilde, yüksek konumda olan grubun üyeleri, iç-grubu dış-gruba kıyasla daha çok bireyleştirerek algılamış, yani daha çok "kişi" bilgileri hatırlamışlardır. Düşük konumdaki grubun üyeleri ise, farklı işleme etkisinin tersini göstererek, iç-gruba kıyasla dış-grubu daha bireyleştirerek algılamışlardır. Sedikides araştırmalarının sonucunda farklı işleme etkisinin gerçekleşebilmesi için grupların kalıpyargılarla tutarlı bir şekilde tanımlanması gerektiğini ve farklı işleme etkisinin, sınırların geçirgen olmadığı gruplarda gerçekleşmediğini vurgulamaktadır. Bunun nedeni düşük konumdaki grup üyelerini grup üyelerinin üst konumdaki gruba geçişinin mümkün olmaması yüzünden, bu düşük konumdaki kişilerin böyle durumlarda daha çok kalıpyargısal grup özellikleri kullanması ve dış-grubu bu kalıpyargılar doğrultusunda algılamasıdır. Kısaca, tek başına yüksek konumdaki bir gruba geçiş yapma beklentisi bile o grubu daha az kalıpyargısal, türdeş ve daha çok heterojen görmeye neden olabilmektedir.

Aynı zamanda çalışmalar, içeriği görece olumsuz bile olsa insanların her zaman ayrılmış bir kimliği yeğlediğini göstermektedir. Bir çalışmada, Mlicki ve Ellemers (1996), Hollandalı ve Polonyalı öğrencilerin kendi ülkeleriyle özdeşleşme düzeylerini ve ülkelerine ilişkin kalıpyargılarını incelemişlerdir. Yazarlar sırasıyla, kişilerin iç-gruplarıyla özdeşleşmelerine bağlı olarak diğer gruplara kıyasla kendi grubunu nasıl gördüklerini ve kişilerin özdeşleşme düzeylerinin nasıl farklılaştığını araştırmışlardır. İlk çalışmada, Polonyalı deneklerin, Hollandalılara kıyasla daha olumsuz ulusal kalıpyargılar gösterdikleri bulunmuştur. Bu kalıpyargıların, ülke özelliklerinin ayırdediciliği ve farklı düzeydeki özdeşleşme eğilimleri (hem kendi ülkeleriyle ve hem de Avrupa ile özdeşleşmeleri) ile ilişkili olup olmadığının incelendiği ikinci çalışmada da, beklentilerin tersine, Polonyalıların Hollandalılara kıyasla daha çok kendi ülkeleriyle özdeşleşme yönelimi gösterdikleri; ve hem olumlu, hem olumsuz özellikleri daha ayırdedici gördükleri bulunmuştur. Çarpıcı bir şekilde, yine Polonyalıları, Hollandalılara kıyasla daha çok Avrupa ile özdeşleşme eğilimi göstermişlerdir. Mlicki ve Ellemers'e göre, Polonyalıların hem kendi ülkeleriyle hem de Avrupa ile yüksek düzeyde özdeşleşme göstermeleri, Polonyalıların Avrupa'yla bütünleşme konusundaki güçlü isteklerini yansıtmaktadır. Buna göre, Polonyalıların asıl kaygısı, eski komünist Avrupa'ya olan zoraki üyeliklerini bırakıp yeni Avrupa'ya ait olmak istemeleridir. Deneklerin ülkelerinin geleceğine ilişkin beklentileri, yazarların bu yorumlarını destekler niteliktedir. Bu bulgular, iki açıdan SKK'ya

aykırı sonuçlar vermektedir. İlk olarak, çalışmada ayrılmış bir ulusal kimliğin olması (olumsuz da olsa) olumlu bir ulusal imaj yaratmaktan daha önemli bulunmuştur. Buna göre, olumlu ve ayrılmış bir grup algısının SKK'nın önerdiği gibi evrensel olmadığı söylenebilir. Diğer bir deyişle bazen, olumsuz bile olsa ayrılmış bir grup kimliği, bu tür bir kimliğin hiç olmaması durumuna tercih edilebilmektedir. İkinci olarak, Polonyalıların hem kendi ülkeleriyle hem de Avrupa ile yüksek derecede özdeşleşme gösterdikleri bulunmuştur. Buna göre yazarlar, Turner'ın KSK'nın önermelerine aykırı olarak, farklı düzeylerdeki (bireysel ve sosyal) kimlik tanımlama eğilimlerinin birbirine zıt ve birbirini engeller nitelikte olmadığına dikkat çekmektedirler. Yani, kişiler aynı anda hem bireysel hem de toplumsal düzeyde özdeşleşme gösterebilmektedirler.

Gruplar arası davranış ve algıları etkileyen önemli bir değişken de gruplar arası etkileşimdir (Allport, 1954). Bu konudaki çalışmalar, sevilmeyen dış-grup ile etkileşimin önyargıyı azaltabileceğini, hoşlanmayı ve dış-grup değişkenliğini arttırabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla etkileşimin duygusal doğası gruplar arası tutum ve algıları doğrudan etkileyebilmektedir. Bu doğrultuda, İslam ve Hewstone (1993), Bangladeş' deki azınlık (Hindu) ve çoğunluk (Müslüman) gruplarında, gruplar arasında yaşanan gerilim, dış-grup değişkenliği ve dış-gruba yönelik tutumlar üzerinde gruplar arası iletişimin ne gibi bir rol oynadığını incelemişlerdir. İletişim, niteliksel (eşit, olumlu, yakın), niceliksel (arkadaş, komşu, sınıf arkadaşı, birbirlerinin evine gitme vb. sayısı) ve ortam (etkileşim esnasında kişinin birey olarak veya bir grubun üyesi olarak ortamda bulunması) gibi boyutlarda ele alın-

mıştır. İslam ve Hewstone'un öne sürdüğü nedensel modele göre, gruplar arası gerilim, gruplar arası iletişim ile dış-grup algısı ve tutumlar arasında aracı bir rol oynamaktadır. Çalışma, yüksek derecede gerilim ve kaygının görece düşük düzeyde ve kötü iletişime ve dış-grup değişkenlik algısının azalmasına yol açtığını; daha çok ve daha iyi bir gruplar arası iletişimin ve düşük düzeyde gerilimin ise dış-gruba yönelik daha çok olumlu tutumlar sergilemeye neden olduğunu göstermiştir. Ayrıca, etkileşimin kalitesinin daha çok dış-grup değişkenlik algısını, etkileşimin sayısının ise dış-gruba yönelik tutumları etkilediği gözlenmiştir.

Özetle, gözden geçirilen çalışmalar, özellikle azınlık ve düşük konumdaki grup üyelerinin kendi iç-gruplarını heterojen ve olumlu algılarken dış-grubu daha türdeş algıladığını ve olumsuz değerlendirdiğini göstermektedir. Ancak, Oakes ve arkadaşlarının (1994) belirttiği gibi, gruplar arası bir bağlamın olduğu (ikili bir sosyal kategorinin ön planda olduğu) koşullarda, hem iç, hem de dış-grup türdeş algılanabilmektedir. Yine, bazı araştırmalar, (Mlicki ve Ellemers, 1996), SKK'nın beklentilerinin aksine, bazen ayrılmış, farklı bir kimliğin olması, olumlu ama ayrılmamış bir kimliğin olmasına yeğlenebildiğini göstermiştir. Ayrıca, gruplar arasındaki olumlu etkileşimin grupların kaygılarını ve gerginliklerini azalttığı ve böylece dış-gruba yönelik olumlu algı ve tutumlara yol açtığı bulunmuştur.

Gruplar Arası Eşitsizlikler

Yukarıda sözü edilen kuramların ve araştırmaların da gösterdiği gibi, grupların konumlarındaki farklılıklar ve eşitsizlikler, farklı iç ve dış-grup algılarına neden olabilmektedir. Gruplar arası eşitsizlikleri ve farklılıkları inceleyen araştırmacılar genellikle, grup büyüklüğü, azınlık-çoğunluk etkileri, grup ayrımının belirginliği, grup üyeliğinin kontrol edilip edilmemesi, grup sınırlarının geçirgen olup olmaması gibi değişkenler üzerinde durmuşlar ve bunların iç ve dış-grup algılarını nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Örneğin, Lindeman ve Koskela (1994) grup genişliğinin (azınlık-çoğunluk) ve grup üyesi olmanın kişinin kontrolünde olup olmamasının iç ve dış-grup algılarını nasıl etkilediğini inceleyen araştırmalarında, genel olarak, azınlığın çoğunluğa kıyasla daha ayrımcı davrandığını gözlemişlerdir. Grup üyeliğinin kontrol edilemediği durumlarda, azınlık grubu üyeleri genellikle verilen görevle ilgili olmayan, çoğunluk grubu üyeleri ise görevle ilgili boyutlarda daha çok kendi gruplarını kayırmışlardır. Grup üyeliğinin kontrol edilemediği durumlarda ise, çoğunluk grubu üyeleri her iki grubu eşit değerlendirmiş, azınlık grubu üyeleri ise hem görevle ilgili, hem de ilgisiz konularda daha çok kendi gruplarını olumlu değerlendirmişlerdir. Bir başka deyişle, azınlık grubu üyeleri, çoğunluk grubuna geçme olasılıkları olmasına rağmen daha çok kendi gruplarıyla özdeşleşmişler ve daha çok dış grup ayrımcılığı göstermişlerdir. Bu sonuçlar, kişilerin grup üyeliklerini kontrol edebildikleri çoğunluk grubuna konmalarının grup-merkezli davranışlara yol açmayacağına ancak, azınlık grubuna konmalarının sosyal yarışmayı arttıracığına ve

kollektif grup davranışlarına neden olabileceğine işaret etmektedir.

Benzer bir şekilde Ellemers, Spears ve Doosje (1997), grup sınırlarının geçirgen olduğu veya olmadığı düşük konumdaki gruplarda, grupla özdeşleşmenin gruba bağlılığı ve üst konumdaki gruba geçme isteğini nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Grupla düşük düzeyde özdeşleşme gösterenler, kendi gruplarını daha az türdeş algılamış, gruplarına daha az bağlılık göstermişler ve daha çok yüksek konumdaki gruba geçme isteği belirtmişlerdir. Beklentilerin tersine, geçirgenlik temel etkisi anlamlı bulunmamıştır. Bir başka deyişle, grupla özdeşleşmenin düşük olduğu durumlarda, grup sınırlarının geçirgen olmamasına rağmen kişiler gruplarını bırakma ve diğer gruba geçme isteği göstermişlerdir. Yazarlara göre, diğer grubun daha üstün olduğunu bilmek bu gruba geçişi aşırı derecede çekici kılmaktadır ve dolayısıyla kendi gruplarına bağlılıkları düşük olan kişiler bunun mümkün olup olmamasına bakmadan yüksek konumdaki gruba geçme isteği göstermektedirler. Ancak, bu araştırmada bütün denekler, düşük konumdaki gruplardan gelmektedir. Bu durum, düşük düzeyde özdeşleşme gösterenlerde daha çok bireysel tepkilere neden olurken, gruplarıyla yüksek derecede özdeşleşen üyeler ise daha grup-merkezli davranışlar sergilemektedirler. Ellemers ve arkadaşları (1997), ikinci çalışmalarında grupla özdeşleşmenin, grubun konumunun bilinmediği durumlarda benzer sonuçlara neden olup olmadığını araştırmışlardır. Bu çalışmaya göre, grubun kimliğine yönelik bir tehdidin olmadığı (yani grubun konumunun bilinmediği) durumlarda bile,

grupla özdeşleşme farklı tepkilere yol açmıştır. Grupla düşük düzeyde özdeşleşenler daha yüksek düzeyde özdeşleşme gösterenlere kıyasla, kendi gruplarını daha az türdeş algılamışlar, gruplarına daha az bağlılık ve diğer gruba daha çok geçme isteği göstermişlerdir. Gruplar arası ayrımın belirgin olduğu durumlarda bu etkiler daha da güçlenmiştir. Ellemers ve arkadaşlarının bulguları bireysel ve grup-merkezli davranışların sergilenmesinde grupla özdeşleşmenin çok önemli bir etken olduğuna dikkat çekmektedir. Grupla yüksek düzeyde özdeşleşme gösterenler, grup kimliğinin pek tehdit altında olmadığı koşullarda bile kendi gruplarını bir bütün olarak algılamaktadırlar, grupları için savaşmaya hazır beklemekte ve gruba olan bağlılık ve sadakatlerini sürdürmektedirler. Grupla özdeşleşme düzeyi düşük olanlar ise, grup üyelerinin birbirinden farklı olduğunu düşünmekte, kendilerini grubuna daha az bağlı hissetmekte ve gerekirse kaçmaya, gruplarını terk etmeye hazır beklemektedir. Özetle bu çalışmalar, gruplar arası davranışlarda, grupla özdeşleşmenin belirleyici bir etken olduğunu göstermektedir.

Olumlu bir sosyal kimliğe sahip olmak, kişileri grupları lehine kararlar almaları ve kendi gruplarını kayırmaları yönünde güdülemektedir. Tajfel bu süreçlerin, aynı zamanda, dış-grubun aşağılanmasına da (outgroup derogation) yol açtığını ileri sürmektedir. Bu doğrultuda, Noel, Wann ve Branscombe (1995), hangi grup üyelerinin hangi koşullarda dış gruba yönelik aşağılayıcı davranışta bulunma eğilimi gösterdiklerini incelemişlerdir. Bu çalışmada, grup üyeliği "merkezi" ve "kenarda" olmak üzere değişimlenmiş ve üyeler bu tutumlarını yalnızken ve başkalarıyla birlikten ifade etmişlerdir.

Sonuçlar, hem laboratuvar ortamında, hem de doğal gruplarda, grubun kenarda olan üyelerinin, dış-gruba gösterdiği aşağılayıcı davranışların ancak başkalarıyla birlikten gösterdiklerinden daha çok olduğunu göstermiştir. Öte yandan, merkezi grup üyelerinin davranışları, kişilerin yalnız ve başkalarıyla birlikte olduğu koşullarda değişmemiştir. Yazarlar, dış-gruba yönelik aşağılayıcı davranış göstermenin, diğer iç grup üyeleri üzerinde olumlu bir izlenim bırakma isteğinden kaynaklandığını belirtmektedirler. Buna göre, bu tür davranışlar, kişilerin kendi gruplarındaki konumlarını yükseltme ve onların merkezdeki önemli grup üyeleri tarafından daha fazla kabul edilme güdüsünden kaynaklanmaktadır.

Grup konumundaki farklılıklara tepkiler: "Böyle gelmiş böyle gider" veya "Böyle gelmiş böyle gitmez"

Toplumsal konumları farklı olan grupları inceleyen pek çok araştırma, kalıp yargıların, gruplara ilişkin önyargı veya yanlı algıların genelde katı ve değişmez inanç sistemleri olduğuna dikkat çekmektedir. Kalıp yargı ve önyargının hedefi olan kişilerin gösterdiği duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkileri ve bu gruplara eşitlikçi ve hakça davranılmaması, genellikle gruplar arasındaki konum farklılıklarının korunmasına yol açmaktadır. Örneğin, Ruggiero ve Taylor (1997) azınlık üyelerinin ayrımcılığa tepkilerini inceleyen araştırmalarında azınlık grubu üyelerinin (birinci çalışmada kadınlar, ikinci çalışmada ise Amerika'daki siyah ve Asyalılar) ayrımcılığın

çok belirgin olmadığı koşullarda kendilerine karşı bir ayrımcılık algılamadıklarını ve dolayısıyla bir başarısızlık durumunda bunun nedeni olarak “ayrımcılığı” değil, kendilerini sorumlu gördüklerini bulmuşlardır. Fakat, ayrımcılığın çok belirgin olduğu koşullarda, (başarıyı değerlendiren kişinin, ayrımcı davranan çoğunluk grubu üyesi olduğunun düşünüldüğü durumlarda) kişiler başarısızlık nedeni olarak ayrımcılığı görmüşlerdir. Ruggiero ve Taylor, ayrımcılık algısı üzerinde özgüven ve kontrol duygusunun çok önemli bir rol oynadığını belirtmiş ve bu değişkenleri (bir iş veya testteki) *performans* ve *sosyal* boyut olmak üzere iki alanda incelemişlerdir. Buna göre, ayrımcılığın çok belirgin olduğu durumlarda, başarısızlık nedeni olarak ayrımcılığı gören azınlık üyeleri performansa yönelik yüksek özgüven gösterip, kendi performanslarını olumlu değerlendirirken, sosyal açıdan düşük özgüven rapor etmişler ve salt o grubun üyesi oldukları için dışlandıklarını, reddedildiklerini ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını düşünmüşlerdir. Öte yandan, ayrımcılığın belirsiz olduğu koşullarda, başarısızlık nedenini kendi davranışlarıyla açıklayan ve kendilerine karşı gösterilen ayrımcılığı yadsıyan veya görmezlikten gelen azınlık grubu üyeleri ise sosyal yönden yüksek özgüven gösterirken performans alanında düşük özgüven göstermişler ve başarısız olduklarını kabul etmişlerdir. Yani, ayrımcılığı algılamamak, azınlık üyeleri için sosyal alanda özgüveni korumalarına yardım ederken, performans alanında özgüvenin düşmesine neden olmuştur. Benzer bir şekilde, kişilerin kendilerine gösterilen ayrımcılığı algılamamaları hem performans hem de sosyal alanlarda yüksek düzeyde kontrol duygusu sağlamıştır. Bu kişiler, kendileri

hakkında yapılan değerlendirmelerin salt o grubun üyesi olmaktan kaynaklanmadığını, aksine yaptıkları işin kalitesine ve gösterdikleri performansa bağlı olduğunu düşünmüşlerdir. Kısacası, ayrımcılığın algılanmaması ya da yok sayılmasının, azınlık grubu üyelerinin özgüvenlerinin performans temelinde düşmesine fakat sosyal açıdan artmasına ve kişisel kontrol duygularının hem sosyal hem de performans açısından artmasına neden olduğu görülmektedir.

Major’a (1994) göre, bu tür algılar, kişilerin kendi olumsuz koşullarını hak ettiklerine dair inançlarından kaynaklanmaktadır. Bu konuda kadınların durumunu örnek olarak veren Major, kadınların hem işte hem evde en az erkekler kadar veya onlardan daha çok çalışmalarına rağmen daha az ücret almalarını bir haksızlık olarak algılamadıklarını belirtmektedir. Major bu konuda, ilk olarak, *kıyaslama ölçütünün* önemli olduğunu ve kadınların gruplar arası karşılaştırmalar yerine daha çok grup-İçi ve kişisel karşılaştırmalar yaptıklarını vurgulamaktadır. Buna göre, kadınlar, kendilerini genellikle kendilerinin veya diğer kadınların geçmişte elde ettikleri sonuçlarla kıyaslamakta, fakat erkeklerin elde ettikleri sonuçlarla karşılaştırmamakta ve böylece haksızlık algılamamaktadırlar.

Major’a göre bu kıyaslama standardına ek olarak, bir konudaki *meşruiyet algısı* da kişilerin içinde buldukları koşulları hak ettiklerini düşünmelerine neden olabilmektedir. Meşruiyet algısını etkileyen değişkenler arasında dağıtım adaleti normları (distributive justice norms), yöntemsel adalet normları

(procedural justice norms), sorumluluk yüklemeleri (responsibility attributions) ve amaçlar (goals) yer almaktadır. Bunlardan dağıtım kuralları, bir konudaki sonuç ve payların kabul edilmiş belli bir kurala uygun olup olmadıkları ile ilgilidir. İkinci olarak, dağıtım yönteminin adil olup olmaması da meşruiyet algısını etkilemektedir. Böyle durumlarda kişiler, şimdiki durumu olması gereken durumla karşılaştırır ve yöntemin haklı veya haksız, yanlı veya yansız, tutarlı veya tutarsız ve önyargılı veya önyargısız olduğuna karar verir. Major'a göre, bu değerlendirmeler "böyle gelmiş böyle gider" veya "böyle gelmiş böyle gitmez" gibi farklı görüşlere neden olabilmektedir. Ayrıca, kişinin dağıtım üzerinde kontrolünün olup olmaması da önemlidir; dağıtım üzerindeki denetim algısı ne kadar yüksekse, dağıtım o denli adil algılanır. Major'un bahsettiği sorumluluk yüklemeleri sonucunda da kişiler, ya kendilerini sorumlu tutar ve içinde buldukları durumu kabul eder ya da kendilerini değil de dış etkenleri veya sistemi sorumlu tutar, içinde buldukları durumları kabullenmez ve değiştirmek için bireysel veya toplumsal davranışlarda bulunabilirler. Kısacası, meşruiyet algısı, sonuç ve pay dağıtımının belli bir kurala göre (hakkaniyet, eşitlik, gereksinim) yapıldığına, dağıtımın adil yapıldığına dair inançlarla ve içinde bulunulan durumlardan kişilerin veya grupların sorumlu olduğuna dair inançlarla belirlenmektedir. Son olarak, kişilerin amaçları ve hedefleri de meşruiyet algısını etkilemektedir. Bunlar arasında ilk sırada kişinin kendi durumunu doğru saptayabilmesi gelmektedir. Bunun için böyle sosyal kıyaslamalar gerektiren durumlarda kişiler daha çok kendilerine benzeyen kişileri karşılaştırma hedefi olarak seçmektedirler. Diğer amaçlar

arasında da, kişilerin kendilerine olan inançlarını ve özgüvenlerini korumak istemeleri veya içinde buldukları durumu iyileştirmek istemeleri gibi amaçlar yer almaktadır. Örneğin, kişiler kendilerine olan güvenlerini korumak istediklerinde kendilerini kendilerinden kötü olanlarla karşılaştırırlar. Benzer bir şekilde, kendi durumlarını iyileştirmek isteyenler, kendileri ile diğerleri arasındaki farklılıkları meşru olmayan etmenlere yüklerler ve bu durumu değiştirmek için toplumsal davranışlarda bulunabilirler.

Kısacası, Major'a (1994) göre, kişiler daha çok grup-İçi ve kişiler arası kıyaslamalar yaptıkları için (yani kendilerini ya geçmişteki durumlarıyla ya da kendilerinden kötü konumdaki kişilerle kıyasladıkları için) düşük konumdaki grubun üyeleri kendilerini dezavantajlı olarak değerlendirmektedirler. Ayrıca kişiler, kişisel ve toplumsal eşitsizlikleri meşru olarak algılama eğilimindedirler. Major bunu üç nedenle açıklamaktadır. İlk olarak, insanlar adaletli bir dünyada yaşadıklarına ve her şeyin adil olduğuna inanma eğilimindedirler. Buna göre, iyiler iyi şeyleri ve ödüllendirilmeyi, kötüler ise kötü şeyleri ve cezalandırılmayı hak ederler. İkincisi, insanlar kendi yaşamlarını kendilerinin kontrol ettiklerine inanırlar ve bunun bir sonucu olarak içinde buldukları durumun sorumlusu olarak yine kendilerini görürler. Son olarak, sosyal psikolojideki önemli kavramlardan biri olan "temel yükleme hatası" nedeniyle, kişiler içinde buldukları durumlardan sorumlu olarak algılanmaktadır. Diğer bir deyişle, insanlar olayları açıklarken neden olarak dış etken ve durumsal faktörlerden çok kişisel faktörlere ağırlık

vermekte ve içinde buldukları durumdan kişileri sorumlu tutma eğilimi göstermektedirler. İçsel nedenlere yapılan bütün bu atıflar sonucunda da düşük konumdaki kişiler içinde buldukları durumu hak ettiklerine inanmaktadırlar.

Peki, ne zaman kişiler içinde buldukları durumu hak etmediklerini düşünürler? Major, bunun için iki koşulun olması gerektiğini söyler. İlk olarak, alt konumdaki grubun üyeleri, kendi elde ettikleri ile üst konumdaki grubun üyelerinin elde ettikleri ve konumları arasında bir farklılık ve dezavantaj algılamalıdır. İkinci olarak, bu farklılıkların ve dezavantajın meşru olmadığını algılamaları gerekmektedir. Ayrıca, kişiler ne kadar çok gruplar arası karşılaştırmalar yaparlarsa haksızlıkların daha çok farkında olacaklardır. Gruplar arasındaki farklılıkların farkına varılabilmesi ve bunun meşru algılanmaması için aşağıdaki üç faktöre dikkat edilmelidir: 1) yoksunluk algısının kişisel düzeyde değil grup düzeyinde olması, 2) haksızlığının kaynağının içsel değil dışsal (örneğin, sistem) etkenlerden kaynaklandığına dair kişisel ve toplumsal inanç ve temsillere olması, 3) dağıtım yönteminin adil olmadığı, aksine yanlı, tutarsız ve önyargılı olduğuna dair inançların bulunması. Major'a göre, bu koşullarda kişiler kırgınlık, gücenme gibi yoksunluk algısının neden olduğu olumsuz duygular yaşarlar.

Yukarıda da özetlendiği gibi, grup-içi karşılaştırmalar yerine gruplar arası karşılaştırmaların yapıldığı durumlarda alt konumlardaki kişiler, kendilerinin ve daha avantajlı konumdaki kişilerin sonuçları arasındaki farklılıkların daha çok farkında olacaklardır. Major'un analizi doğrultu-

sunda, Wright, Taylor ve Moghaddam (1990), alt konumdaki grup üyelerinin eşitsizliğe tepkilerini incelemişlerdir. Bu araştırma sonuçları, üst konumdaki grubun alt konumdaki grubun üyelerine ne oranda açık (geçişe izin veren) olduğunun çok önemli bir etmen olduğunu göstermektedir. Eğer üst konumdaki grup alt konumdaki grup üyeleri tarafından açık algılandysa, denekler içinde buldukları durumu kabul etmiş ve bireysel normatif tepkiler gösterme (gruba geçmek için yeniden değerlendirilip test edilmeyi istemişler) yanlısı olmuşlardır. Üst grubun alt konumdaki grubun üyelerine tamamen kapalı olduğu durumlarda ise denekler üst konumdaki grubun kural ve normlarına aykırı, saldırgan ve isyankar toplumsal davranışlar göstermek istemişlerdir. Ayrıca, testte aldıkları puana göre üst konumdaki gruba girmenin yakın olup olmaması da tepkileri etkilemiştir; üst konumdaki gruba girmeye çok yakın olduğuna inanan insanlar bireysel protestoyu tercih ederken, üst gruba girişe uzak olan insanlar konumlarını kabul etme yönünde tercihler göstermişlerdir.

Tiraboschi ve Maas (1998) tarafından gerçekleştirilen bir başka araştırmada, insanların, görelî ve mutlak yoksunluk yaşayan kişilere hangi koşullarda yardım etmek üzere harekete geçtiği incelenmiştir. Alman ve İtalyan deneklerin, hem kendi (iç-grup) hem de diğer milletlerden, (dış-grup) yüksek ve düşük, görelî ve mutlak yoksunluk yaşayan kimselere tepkileri değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, yüksek mutlak yoksunluk yaşandığı koşulda, katılımcılar kuralları çiğneyerek olumsuz sosyal davranışlar göstermişlerdir. Hem mutlak, hem de görelî yoksun-

luğun yüksek olduğu koşullarda ise bu tür olumsuz sosyal davranışlar daha da çok gösterilmiştir. Bu bulgular, yoksunluk yaşayan kişiler için görece yoksunluk algısının, bunu yaşamayan ancak gözleyen, değerlendiren kişiler için de mutlakiyet boyutunun önemli olduğunu göstermektedir. Araştırmada ayrıca, bu sonuçların ırkçı eğilimi olan ve olmayan kişilere göre farklılaşarak farklılaşmadığına da bakılmıştır. Örneğin, ırkçı eğilimi olanlar, olmayanlara kıyasla, dış-grubun isteklerine daha az duyarlı davranmışlardır. ırkçı eğilimi olmayanlar ise daha çok yoksunluk yaşayan grubu kayırmış ve mutlak ve görece yoksunluğun yüksek olduğu koşullarda, kişilerin yardıma ihtiyacı olduğunu düşünmüş ve onların isteklerini meşru olarak algılamışlardır. Ayrıca, deneklerin milliyetleri de algı ve davranışlarını etkilemiştir. Örneğin, Almanlar genellikle kişilerin yüksek mutlak yoksunluk yaşadığı koşulda yardım etme eğilimi gösterirken, İtalyanlar mutlak yoksunluğa bakmadan kişilerin ihtiyaç içinde olduğunu düşünmüş ve isteğini yerine getirmeye çalışmışlardır. Tiraboschi ve Maas, İtalyanlar ile Almanlar arasındaki farklılıkların, bu kültürlerin "eşitlik" ve "sosyal adalet" kavramlarındaki farklılıklardan kaynaklanabileceğine; İtalyanların, sonuçların eşit paylaşımına önem verirken Almanlar'ın fırsat eşitliğine daha fazla önem vermesinin bu sonuçlarda rol oynayabileceğine işaret etmişlerdir.

Son olarak, Evans (1993) bir çalışmada politik tutum ve parti tercihlerinde sosyal sınıfın ve güçsüzlük algısının etkilerini incelemiştir. Evans, güçsüzlük algısının, otoriteriyenlik ve gelir dağılımının yeniden düzenlenmesi gibi politik tutumları ve bunların da parti tercihlerini etkilediğini öne sürmüştür. Araştırmanın sonuçlarına

göre, güçsüzlük algısının politik tutumlar üzerindeki etkisi, sosyal sınıfa göre değişmektedir. Buna göre, güçsüzlük algısı, orta sınıfta gelir dağılımının yeniden düzenlenmesine karşı olma gibi tutumlarla ilişkili bulunurken, işçi sınıfında gelir dağılımını yeniden düzenleme yanlısı tutumlarla ilişkili bulunmuştur. Ayrıca, güçsüzlük algısı bütün sınıflarda otoriteriyen tutumlarla ve orta sınıfta da parti tercihleriyle ilişkili bulunmuştur. Buna göre, güçsüzlük algısı, orta sınıfta sağcı parti tercihleriyle, işçi sınıfında ise işçi partisi tercihleriyle ilişkilidir. Diğer bir deyişle, güçsüzlük algısı durumunda orta sınıf statüsünü korumaya çalışırken, işçi sınıfı ihtiyaçlarını karşılamak ve ekonomik sorunlarını çözmek için ekonomik kontrolü ele geçirmek istemekte ve ekonominin yeniden düzenlenmesi gibi daha radikal tercihler yapmakta, yani değişim istemektedir.

Bütün bu araştırmalar, alt konumdaki grup üyelerinin içinde buldukları koşullarda haksızlık algılamamalarının, grup-içi ve kişisel kıyaslamalar, statükoyu meşrulaştıran inanç ve yüklemeler yapılması yoluyla korunduğunu göstermektedir. Kişilerin algı ve ideolojilerinin statükonun meşruiyeti ile çeliştiği durumlarda ve bireysel olarak değil de bir grup olarak haksız konumda olduklarını düşündükleri durumlarda, alt konumdaki kişiler, içinde buldukları koşullara alternatif koşulların var olduğuna inanmakta; var olan ile olması gereken ve diğer grup ile kendi gruplarının konumları arasındaki farklılıklar üzerinde odaklanmaktadır. Araştırmaların da gösterdiği gibi, bu alt konumdaki grup üyeleri böyle durumlarda, adaletsizlik ve hoşnutsuzluk

duyguları yaşamakta ve içinde buldukları koşulları ya bireysel ya da toplumsal yollardan geliştirmeye ve/veya değiştirmeye çalışmaktadırlar.

Gruplar Arası Yarışma ve Çatışma

SKK'nın ve SSK'nın önerdiği ve yukarıdaki çalışmaların da gösterdiği gibi gruplar arası yarışma/çatışma, sosyal kimliğin öne çıkmasının bir sonucudur. Bir başka deyişle, ilişkilerin kişiler arası düzeyde değil de grup düzeyinde olmasından kaynaklanır. Böyle durumlarda kişiler, özellikle toplumsal konumu düşük olan grup üyeleri, içinde buldukları koşullardaki eşitsizlikleri ve adil olmayan uygulamaları gördükçe sosyal kimliklerine daha çok sarılır ve kendi gruplarıyla daha sıkı özdeşleşme gösterir. Bu da dış-gruba yönelik olumsuz duygu, tutum ve düşüncelere yol açar. Grup üyeliğinin çok belirgin olduğu, ortak bir iç-grup eğiliminin bulunduğu ve dış-gruba yönelik yarışmacı bir eğilimin olduğu koşullarda, insanlar daha çok kendi gruplarıyla özdeşleşmekte, kendi grubunu kayırmakta ve dış-gruba yönelik düşmanca tutumlar göstermektedirler. Bu duygu ve düşünceler, bazen bir imza kampanyasına veya bir grup mitingine katılma gibi grup eylemlere neden olurken bazen de toplu isyanlar, grevler gibi daha radikal davranışlara neden olabilmektedir. Örneğin, Simon ve arkadaşları (1998) yaşlı ve homoseksüel insanların gruplarıyla özdeşleşmelerinin bu grupların içinde buldukları koşulları iyileştirme yönünde gösterdikleri sosyal hareketlere (social movement) katılmayı nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Araştırmada ayrıca, kolektif güdüler (hareketin ortak hedeflerine ilişkin düşünceler ve bu hedeflere ulaşılacağı beklentisi-

ne yönelik güdüler), sosyal güdüler (yakın çevreden ve insanlardan beklenen tepkiler ve bu beklentilere uyma yönünde güdüler) ve ödül güdülerinin (para veya zaman kaybetme/kazanma, yeni arkadaşlar edinme, sağlığını tehlikeye atma gibi bireysel kazanç veya zarara yönelik güdüler) bu hareketlere katılmayı nasıl etkilediği de araştırılmıştır. Her iki gruba yapılan çalışmalarda, ilgili sosyal hareketle özdeşleşmenin (yani yaşlılar ve homoseksüeller hareketiyle özdeşleşmenin) toplu eylemlerde bulunmayı yordadığı bulunmuştur. Bu, özellikle kolektif güdüler, sosyal güdüler ve ödül güdülerinin aynı zamanda dikkate alındığı koşullarda daha belirgin olarak gözlenmiştir. Ayrıca, genel olarak her iki grupta o sosyal davranışla özdeşleşme, o eyleme katılma eğiliminde aracı bir rol oynamıştır. Yani kişiler ne kadar çok homoseksüeller veya yaşlılar hareketiyle özdeşleşmişlerse, kendilerini o kadar o grubun bir üyesi olarak görmüşler ve o oranda gruplarının düzenlediği eylemlere katılma eğilimi göstermişlerdir. Homoseksüel kimliğin belirginliği, homoseksüel hareket ile özdeşleşmeyi ve bu hareket tarafından düzenlenen eylemlere katılmayı da etkilemiştir. Diğer bir deyişle, homoseksüel grubun azınlık kimliğinin belirgin olması, kişilerin homoseksüel hareketle özdeşleşmelerini ve toplumsal eylemlere katılma eğilimlerini arttırmıştır. Sonuçta yazarlar, toplumsal eylemlere katılma eğilimini etkileyen iki etmen olduğunu ileri sürmektedir. Bunlardan birincisi, kolektif, sosyal ve ödül güdülerinin dikkate alınmasıyla eylemlere katılmanın yarar ve zararlarının hesaplanmasını içermektedir. Buna göre, grupların ortak hedeflerine ulaşma yönünde yüksek beklen-

terleri varsa, yakın çevrelerindeki insanlar bu hareketleri ne kadar çok destekliyor ve onaylıyorsa ve insanlar, bu hareketlerden ne kadar çok kişisel kazanç ve çıkar sağlıyorsa, bu eylemlere o oranda fazla katılma eğilimi göstermektedirler. İkinci etmen ise, sosyal hareket ile özdeşleşme ve ayırdedici bir eylemci kimliğini benimsemesidir. Örneğin, ikinci çalışmada, eylemlere katılmaya yardımcı olan bir faktör, homoseksüel grubun düşük konumunun belirginliğinin artmasıyla kişilerin eylemci bir homoseksüel kimliği benimsemeleri, kendilerini homoseksüel olarak görmeleri ve hissetmeleri, bu kimliklerinden memnun olmaları ve diğer homoseksüel insanlarla yüksek derecede özdeşleşme göstermeleridir.

Benzer bir şekilde, Duckitt ve Mphuthing (1998) özdeşleşmenin gruplar arasındaki çatışma ve yarışmayı ve dış-gruplara ilişkin tutumları nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Çalışmada Güney Afrika'daki siyah Afrikalıların etnik grup özdeşleşmeleri ve bu kişilerin Beyaz İngilizlere, Afrika'da yaşayan beyazlara ve genel olarak beyazlara ilişkin tutumları 1994 yılında demokrasiye geçiş seçimlerinden önce ve sonra incelenmiştir. Araştırmada, siyah Afrikalıların özdeşleşmenin sadece Afrika'da yaşayan beyazlara ilişkin tutumları etkilediği bulunmuştur. Diğer bir deyişle, siyah Afrikalıların, kendileri ile beyazlar ve İngiliz beyazlar arasında değil de, Afrika'da yaşayan beyazlar arasında yarışma/çatışma içeren ilişkiler algılamışlardır. Boylamsal çalışmalar, SKK'nın beklentilerinin aksine çatışma ve yarışmanın, iki grubun hedef ve çıkarlarının uyuşmamasından kaynaklandığını göstermiştir. Buna göre, Afrika'da yaşayan beyazlara ilişkin tutumların, siyah Afrikalıların kendi gruplarıyla özdeşleşmelerini etkilediği bulunurken, bu özdeş-

leşmenin Afrika'da yaşayan beyazlara ilişkin tutumları etkilemediği bulunmuştur. Bir başka deyişle, Afrikalı siyahların seçim öncesinde Afrikalı beyazlara ilişkin tutum ve değerlendirmeleri, onların seçim sonrasındaki özdeşleşmelerini yordarken, seçim öncesindeki özdeşleşme düzeyi, seçim sonrasında dış-gruba yönelik tutum ve değerlendirmeleri etkilememiştir. Kısacası, bu çalışmada gruplar arasındaki yarışma, çatışma, tehdit ve düşmanlık gibi boyutların gruplar arası davranışı belirlemede önemli etkenler olduğu bulunmuştur. Sonuçta yazarlar, bir grupla özdeşleşmenin çok yönlü bir süreç olabileceğini vurgulamışlardır. Örneğin, milliyetçilik (yarışmacı bir milli kimlik) ve yurtseverlik (birinin ülkesine karşı duyduğu duygusal yakınlık), bir grupla özdeşleşmenin farklı boyutlarını oluşturmaktadır ve bunlardan, sadece yarışmacı bir yönelim izleyen milliyetçilik gruplar arası önyargı ve çatışmaya neden olmaktadır.

Çatışma durumundaki gruplar pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Örneğin, gruplar çatışmayı uzlaşmayla mı, yoksa güçle mi çözecekler, onlar için çatışmanın devam etmesinin mi bitmesinin mi daha faydalı olacağı; araya bir üçüncü tarafın girmesinin mi, yoksa karşı tarafa yaptırımların uygulanmasının mı daha iyi olacağı gibi soruların cevaplanması gerekmektedir. Bu gruplar, çatışma durumunda kişilerin pek çok belirsizlikle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Böyle durumlarda, taraflar çoğunlukla, kendilerinin ve karşı grubun güçlerini tartarlar ve zorlayıcı yöntem kullanıp kullanmayacaklarına karar verirler. Örneğin, Lawler, Ford ve Blegen (1988), çatışma durumlarında grupların

zorlayıcı yöntemleri nasıl ve hangi koşullarda kullandıklarını araştırmışlar ve bu konuda iki kuram öne sürmüşlerdir: tırmanan çatışma (conflict spiral) ve karşılıklı önleyicilik (bilateral deterrence) kuramları. Bu kuramlar, çatışma halindeki grupların güçlerinin eşit ya da farklı olmasının içinde buldukları duruma ilişkin değerlendirmelerin ve beklentilerinin zorlayıcı davranışlarda bulunmayı nasıl etkilediğini incelemektedir. Tırmanan çatışma kuramına göre, tarafların güçlü olması onların zorlayıcı yöntem kullanma olasılığını artırır. Bu kurama göre zorlayıcı davranışta bulunmayı belirleyen iki etmen, zorlayıcı yöntem kullanma isteği ve saldırıya uğrama beklentisidir. Eğer eşit ve yüksek güçte iki grup arasında bir çatışma söz konusuysa her iki grup da zorlayıcı yöntemler kullanmayı isteyecek, saldırılma beklentisi yüksek olacak ve gruplar birbirlerine saldıracaklardır. Böyle bir durumda çatışma gittikçe artacaktır. Eğer gruplar güçleri açısından eşit değilse, güçsüz olan grup daha fazla saldırıya uğramayı bekleyecek ama kendisi saldırmak istemeyecektir. Böyle bir durumda güçlü taraf, zorlayıcı davranışlar kullanmaya gerek duymadan diğer tarafa isteklerini kabul ettirecektir. Karşılıklı önleyicilik kuramına göre ise, eğer gruplar eşit ve yüksek güce sahipse, daha az zorlayıcı güç göstereceklerdir, çünkü böyle bir durumda, grupların saldırı beklentisi ve dolayısıyla karşı gruba saldırma olasılığı da düşük olacaktır. Karşı taraf da saldırıların karşılıksız kalmayacağı korkusuyla diğer gruba saldırmaktan korkar ve bu grubun da saldırma olasılığı düşer. Yani güçlerin eşit ve yüksek olduğu durumlarda, grupların saldırıyı karşı gruptan beklemesi ve karşı gruba saldırmaktan korkması yüzünden daha az zorlayıcı güç kullanılacaktır. Eğer,

gruplar güçleri açısından farklıysa, güçlü grupların saldırı korkusu az olacağından zorlayıcı yöntemler kullanma olasılıkları yüksek olacaktır. Bu kuramları test ederken, Lawler, Ford ve Blegen (1988), zorlayıcı güç kullanmanın değişimlendiği, tarafların birbirlerini tehdit edebildiği, cezalandırabildiği ve birbirlerine öneriler getirebildiği, iki grupluk bir anlaşma ortamı kullanmışlardır. Sonuçlar, kazanılacak şeylerin öneminin kaybedilecek şeylerden yüksek olduğu durumda karşılıklı önleyicilik kuramının geçerli olduğunu göstermiştir, çünkü böyle durumlarda uzlaşma isteği önem kazanmakta ve taraflar zorlayıcı yöntemler kullanmanın düşmanlığı ve çatışmanın şiddetini arttırabileceğini düşünmektedirler. Ayrıca, toplam gücün yüksek olduğu koşullarda daha az zorlayıcı gücün kullanıldığı; tarafların güçlerinin eşit olmadığı durumlarda, hem güçlü hem güçsüz tarafın daha çok zorlayıcı güç kullandığı; gücün eşit olduğu durumlarda da daha çok ödün verilip anlaşma sağlandığı gözlenmiştir. Genel olarak, bu çalışma, karşılıklı önleyicilik kuramının tırmanan çatışma kuramına göre daha açıklayıcı olduğunu kanıtlamakta ve gruplar arası çatışmaların çözülmesi için tarafların güçlerinin eşit olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Gruplar arasındaki bu çatışmaların temelinde yatan psikolojik nedenler nelerdir? Ross ve Ward (1995)'a göre, bu nedenler arasında (a) geçmişten kaynaklanan çelişkiler, (b) tarafların kendi karar ve değerlendirmelerine fazla güvenmesi, (c) kaybetme korkusu ve (d) içinde bulunulan koşulların ve durumun gruplarca farklı değerlendirilmesi gibi faktörler yer almaktadır. Geçmişten kaynaklanan çelişki-

ler, gruplar arasındaki çekişmenin uzun süre devam ettiği ve çatışmanın çözümlenmesine yönelik önerilerin geçmişte reddedildiği durumlarda ortaya çıkar. Grupların daha önceden reddettiği avantajlı bir anlaşmayı şimdi kabul etmesi zordur, çünkü bu kişilerin inanç, tutum ve davranışlarında çelişki yaşamalarına neden olur. Aynı şekilde, eskiden reddedilen anlaşmaların reddedilme gerekçeleri (kişinin hem kendine, hem grubuna, hem de karşı tarafa yaptığı) bu anlaşmaların yeniden kabulünün psikolojik ve sosyal bedellerini arttıracaktır. Bu tür çelişkiler, kişilerin ve tarafların geleceğe yönelik kararlarını da etkileyebilmektedir. Bu çelişkiyi azaltmanın bir yolu, kendini ve başkalarını reddedilen önerinin tek tarafı, yanlış olduğuna, samimi olmadığına ve gelecekte bir anlaşmaya varılabilmesi için daha iyi koşulların sağlanması gerektiğine inanmaktır. Bu da taraflar arasında uzlaşma sağlanmasına önemli bir engel oluşturmaktadır. İkinci olarak, kişiler kendi değerlendirme ve tahminlerine, karşı tarafa oranla, daha çok önem verir ve güvenirlere. Ross ve Ward'a göre tarafların kendi fikir ve değerlendirmelerinin güvenilirliğini yüksek algılamasının nedeni, grupların, karşı tarafın görüşleri hakkında yeterince bilgiye sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda da "biz yapacağımızı yaptık, sıra onlarda" şeklinde bir düşünce geliştirip tek tarafı bir zafer beklentisine girmekte ve anlaşma girişimlerine yanaşmamaktadırlar. Üçüncü olarak, kaybetme korkusu, tarafların birbirlerine ödün vermelerini ve anlaşmalarını engeller, çünkü insanlar çoğunlukla kazançlardan çok kayıplara önem verirler. Tarafların değerleri ve tercihleri ve anlaşmanın her iki tarafa da yarar getireceği bilinse bile, bu tür korkular tarafların anlaşmaya

yanaşmalarını engelleyebilmektedir. Ayrıca, kaybetme korkusu, kesin fakat küçük kayıpların kabul edilmesinden ziyade gerçekleşmesi kesin olmayan büyük kayıplara daha çok önem verilmesine neden olabilmektedir. Vietnam savaşının uzamasında da görüldüğü gibi, karar mekanizmasındaki kişiler, o dönemde yapılacak olan anlaşmaların görece küçük ve olumsuz taraflarını kabul etmek yerine, çatışmayı devam ettirerek, uzun vadede daha zararlı olabilecek kararlar almayı tercih edebilmektedirler. Dördüncü olarak, aynı bilgi ve olayın taraflarca farklı değerlendirilmesi de gruplar arası çatışmalara neden olabilmektedir. Buna göre, taraflar bilgiyi işlerken, içerik ve bağlamdaki boşlukları doldurmakta, olaylar arasında bağlantılar kurmakta ve önceden var olan inanç ve düşüncelerini destekler şekilde olayları algılayarak gittikçe duygu ve düşüncelerinde uca kaymaktadırlar. Bu algı, güdü ve niyetlerdeki farklılıklar, çatışmanın çözümlenmesi için taraflarca getirilen önerilerin olumsuz değerlendirilmesine neden olabilmektedir. Son olarak, bir taraf, çatışmanın çözümlenmesi için bir ödün verdiğinde veya bir öneri getirdiğinde karşı tarafın bunu tepkisel olarak değerlendirmesi önerinin önemini ve cazibesini yok edebilir. Bu da, önerilerin yanlış ve yetersiz görülmesine ve çatışmanın çözümlenmesinde aracı grupların kullanılmasına sıcak bakılmamasını engelleyebilir ve "onların işine gelmeseydi böyle bir anlaşma önermezlerdi" veya "bizim konumumuzu onlarınkine kıyasla yükseltecek olsaydı, bu anlaşmayı önermezlerdi" gibi yorum ve düşüncelerle sonlanabilir. Ayrıca, "komşunun tavuğu komşuya kaz görünür" şeklinde de özetlenebilecek olan insanların

elinde olanların kıymetini bilmemesi ve elinde olmayanları daha önemli ve değerli görmesi gibi süreçler de tepkisel değerlendirmelere yol açabilir.

Yukarıda bahsedilen bütün bu süreçler, gruplar arasında yanlış anlamaları, güvensizliği ve karşı grubun davranışlarını yanlış nedenlere atfetmeyi beraberinde getirebilir. Sonuçta, taraflar kendilerini savunma, olumlu görme ve gösterme, karşı tarafın bakış açısını görememe, kendilerini daha gerçekçi ve tarafsız bulma, başkalarının olumsuz davranışlarını onların içsel, kalıcı kişilik özelliklerine yükleme (tembel, mantıksız gibi) ve kendisiyle aynı fikir ve görüşte olmayanları yanlış görme gibi nedenlerle birbirleri arasındaki ayrılıkları abartırken, hedef, inanç ve değerlerdeki benzerlik ve ortaklıkları azaltırlar. Bunlara ek olarak, hakkaniyet kaygısı, tarafların güçleri ve katkıları oranında pay almak istemeleri (yani herkese eşit olanaklar ilkesinin değil de hakkaniyet ilkesinin izlenmesi) ve kişilerin ve tarafların katkıları oranında statülerinde gelişme kaydetmek istemeleri de sosyal çatışmalara neden olabilmektedir.

Yukarıda bahsedilen psikolojik engeller doğrultusunda Ross ve Ward (1995), bu engelleri aşmanın olası yollarından bahsetmişlerdir. Öncelikle, aracı gruplar anlaşma ve uzlaşmanın sağlanabildiği, sağlıklı ortamlar yaratabilirler. Örneğin, aracılar tarafların yarar ve zarar değerlendirmelerine dikkat çekerek, kaybetme korkusunun olumsuz etkilerini yok edebilirler ve anlaşmaların kayıp olarak görülmesini engelleyebilirler. Ayrıca, aracılar taraflara, önerilerinin karşı grup dışındaki gruplarca nasıl değerlendirildiği hakkında geri bildirimler vererek tarafların kendi gruplarına

aşırı güvenmelerini önleyebilirler. Hatta, aracılar, tarafların bu pazarlık sürecini, bir çatışma çözümleme denemesi olarak değil de bir problem çözme oyunu gibi görmelerini sağlayabilir. Ayrıca, aracılar, tarafların ortak hedeflerin ve çatışmanın çözümlenmesine ilişkin olumlu beklentilerin üzerinde durarak ve taraflar arasında samimi ve açık bir diyalog kurulmasına ve güven içeren sıcak kişisel ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunabilirler. Tarafların görüş ve konularını savunmak yerine değerleri, istekleri, beklentileri, korkuları hakkında konuşmalarını sağlayarak onların daha gerçekçi değerlendirilmeler yapmalarına, kendi görüşlerindeki tutarsızlıkları ve belirsizlikleri daha iyi görmelerine ve karşı tarafın savlarını katı ve ideolojik değil de daha esnek görmelerine neden olabilirler. Bunlara ek olarak, nedensel yüklemelerin düzeltilmesiyle, tepkisel değerlendirmeler yok edilebilir. Aracılar, her iki tarafa, birbirlerinin gerçekliklerini, içinde buldukları koşul ve kısıtlamaları anlatarak işlevsel olmayan yüklemeleri düzeltebilir ve karşı tarafın davranışlarını açıklarken çatışmayı sürdürmeye yol açan kişisel yüklemelerde bulunma yerine dışsal koşullara yüklemeler yapılmasını teşvik edebilirler. Bazen, aracılar bir son gün de koyabilirler. Böyle bir son günün konulması, tarafların o son gün geçtikten sonra daha çok çelişki yaşamaları olasılığını artırarak anlaşmaya yansımalarını sağlayabilir. Böylelikle, kişiler daha az çelişki hissedip eskiden reddettikleri anlaşmaları kabul edebilirler. Hatta, anlaşma için konulan son gün, bir kayıp olarak değil de kazanç için yeni bir "fırsat" olarak bile algılanabilir. Ross ve Ward (1995)'a göre

bahsedilen stratejilerin kullanılmasıyla taraflar, anlaşma ve uzlaşmayı engelleyen sosyal ve psikolojik süreçlerden kurtulabilirler.

Gruplar Arası Dayanışma ve İşbirliği

Yukarıda da belirtildiği gibi, gruplar arasında çatışmanın azaltılması ve işbirliği ve dayanışmanın teşvik edilmesinde araçlar veya aracı gruplar rol oynayabilmektedir. Bazen de bu tür dışsal etkenlere ve araçlara gerek kalmadan taraflar arasında işbirliği sağlanabilmektedir. Bunun bir yolu, grupların ortak hedefler için birbirlerine bağımlı bir şekilde çalışmalarınıdır (Sherif, Harvey, White, Hood ve Sherif, 1961). Araştırmalar, böyle durumlarda grup üyelerinin konumlarının eşit olması gerektiğini vurgulamaktadır. Eşit konumlarda ortak hedefler için çalışan grup üyeleri birbirlerini kişisel olarak tanıma fırsatı bulacağından, dış-grubuna benzer görülebilir ve ayrımcılık gösterme eğilimleri azalabilir. Buradan hareketle, Gaertner, Rust, Dovidio, Bachman ve Anastasio (1996) azınlık ve çoğunluk grubu üyeleri arasında, ortak bir grup kimliğinin gruplar arası yanlılıkları nasıl azalttığını inceleyen bir araştırmalarında "ortak grup kimliği modelini" öne sürmüşlerdir. Bu modele göre, sürekli etkileşimde bulunma bir grubun üyesi olmanın zihindeki temsilini "biz ve onlar"dan "biz"e çevirdiği için gruplar arası yanlılığı azaltabilir. O zaman, üst-düzey grup üyeliğinin belirginliğini arttırarak veya bütün grubun üyeleri tarafından paylaşılan ortak etkinlikler yapılmasını sağlayarak, ortak bir grup kimliği elde edilebilir. Bu faktörler, grup üyelerinin ortak bir grup kimliği mi, ayrı bireysel kimlikler mi yoksa ayrı grup kimlikleri mi benimseyeceğini belirler. Çalışmada, çoğunluk (beyaz) ve farklı ırk ve etnik

azınlıklardan gelen öğrencilere okullarındaki öğrencileri nasıl gördükleri sorulmuş ve buna yönelik "bir grup olarak algılama", "iki farklı grup olarak algılama", "tek tek bireyler olarak algılama" ve "aynı takım olma" gibi hissetme seçenekleri verilmiştir. Aslında, "bir grup" ile "aynı takım" seçenekleri birbirine çok benzemekle beraber, sonuncusu ortak kimliği daha çok vurgulamaktadır. Analizler sonucunda da bu iki koşulun bağımsız etkilerinin olduğu görülmüştür. Sonuçlar, etkileşimi olumlu algılayanların duygusal tepkilerinde daha az yanlılık gösterdiği ve kendilerini "farklı gruplar" olarak algılamak yerine "bir grup", "aynı takım" ve "ayrı ayrı bireyler" olarak algılama eğiliminde olduklarını göstermiştir. Buna ek olarak, öğrencileri "bir grup" ve "aynı takım" olarak görme ile duygusal tepkilerde yanlılık gösterme arasında olumsuz ilişkiler; "farklı gruplar" olarak görme ile tutumlarda yanlılık gösterme arasında ise olumlu ilişkiler gözlenmiştir. Ayrıca, öğrenci grubunun "bir grup" ve "aynı takım" olarak görülmesi, duygusal tepkilerde yanlılık gösterilmesine, bu da aracı değişken olarak tutumlarda yanlılık gösterilmesine neden olmuştur. Azınlık-çoğunluk etkileri ve üst-düzey Amerikan kimliğine ilişkin sonuçlar da, olumsuz etkileşim algılayan azınlık grubu üyelerinin, öğrencileri daha az "aynı takım" ve "üst-düzey Amerikan kimliğiyle" gördükleri ve duygusal tepkilerinde daha çok yanlılık gösterdiklerine işaret etmiştir. Bu sonuçlar, toplumsal konumları farklı olan gruplar arasında gözlenebilecek yanlılıkların azaltılmasında "etkileşim hipotezinin" geçerli olduğunu ve ortak bir grup kimliğinin

oluşmasının yararlı olabileceğini göstermektedir.

Gruplar arası etkileşim ve ortak hedeflerden sonra, gruplar arasındaki dayanışmaya giden bir diğer yol da sosyal adalet ve sonuçların eşit dağılımı gibi evrensel değerleri benimsemekten geçmektedir. Örneğin, Tiraboschi ve Maas (1998), İtalyanların, Almanlara kıyasla, kişilerin mutlak yoksunluk içinde olup olmamasına bakmadan yoksunluk yaşayan insanların zorda olduğunu düşünmeleri ve onlara yardım etmek istemelerini, bu kültürde vurgulanan sosyal adalet ve sonuçların eşit dağılımı gibi değerlerle açıklamışlardır. Benzer bir şekilde, Smith ve Tyler (1996) avantajlı ve dezavantajlı konumdaki kişilerin adalet duyguları ile politik tutumları arasında çok yakın ilişkiler olduğunu belirtmişlerdir.

Özetlenen çalışmalara dayanarak, gruplar arası ayrımcılığı azaltma ve dayanışmayı artırmanın etkin yollarından birisi Sherif ve arkadaşları (1961) ile Gaertner ve arkadaşlarının (1996) önerilerinde açıklanmaktadır. Bu önerilere göre, ikili sosyal kategorinin ön planda olmadığı, gruplar arası çatışma ve yarışmanın çok belirgin olmadığı, ancak üst-düzyer bir grup kimliğinin ve ortak hedeflerin yer aldığı etkileşim ortamı yaratıldığında çatışma ve ayrımcılık azalmaktadır. İkili sosyal kategorilerin ve sosyal kimliklerin belirgin olduğu gruplar arası bağlamda ise alt konumdaki grubun kimliği daha ön planda olacağı için, bu grubun üyeleri gruplar arasındaki eşitsizliğe odaklanmakta ve bunu protesto etmeye yönelmektedir. Öte yandan, dış-grubun da içine alındığı üst-düzyer bir sosyal kimliğin vurgulandığı grup-içi bağlamlarda da kişiler, sosyal sorunları çözme yönünde daha çok işbirliği yapabilir ve böylelikle

gruplar arasında gözlenen yarışma, çatışma ve ayrımcılık azalabilir.

Son olarak, gruplar içinde yaygın olan normların da gruplar arası ayrımcılığı azaltmada ve işbirliğini arttırmada önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. SKK normları pek dikkate alınmazken KSK grup davranışının normatif kısımlarıyla az da olsa ilgilenmiştir. KSK'nın ilkeleri doğrultusunda, Jetten, Spears ve Manstead (1994) iç ve dış-grubun adalet ve ayrımcılık normlarının gruplar arası ayrımcılık ve kendi grubunu kayırma üzerinde önemli etkileri olduğunu ileri sürmektedirler. Laboratuvarında oluşturulan gruplarla yaptıkları ilk çalışmada araştırmacılar, gruplar arasındaki pay dağıtım stratejilerinin iç-grup normuna göre yapıldığını bulmuşlardır. Eğer iç-grup ile dış-grup arasında adalet ve ayrımcılık normları açısından benzerlikler yoksa, kişiler dağıtım stratejilerinde daha çok kendi gruplarını kayırmışlar ve kendi gruplarını diğerinden farklılaştırmaya çalışmışlardır. Yine bu durumlarda kişiler kendilerini gruplarının tipik bir üyesi olarak görmüşlerdir. Bu bulgular, "insanlar grupları birbirlerinden farklı algılayarlarsa, kendi gruplarını daha olumlu görecektir ve kendilerini daha çok o grubun bir üyesi olarak algılayacak ve o şekilde davranacaklardır" ilkesine dayanan KSK'yı desteklemektedir. Doğal grupların kullanıldığı ikinci çalışmada ise, normların ayrımcılığı vurguladığı ve her iki grubun da benzer olduğu koşulda daha çok iç-grup yanlılığı gözlenmiştir. Diğer bir deyişle, deneysel grupların aksine, doğal gruplarda, normlar arasında benzerlik olması daha çok iç-grup yanlılığına neden olmuştur. Buna göre, normların benzer olması, kişilerin iç-grubu

daha olumlu değerlendirmelerine, dış-grupla daha az özdeşleşmelerine ve kendilerini grubunun tipik bir üyesi olarak algılamalarına neden olmaktadır. Yazarlara göre, eğer özdeşleşme düşük ise ya da grup henüz oluşma sürecinde ise üyeler daha çok ortak bir kimlik oluşturmakla meşgul olabilirler. O zaman, grubun ilk oluşması aşamasında üyeler, kendi gruplarına uyum sağlamayı ve birbirlerine benzerliği vurgularken, oluşumunu tamamlamış grupların üyeleri grup normlarına aykırı davranmayı ve grup üyeleri arasındaki farklılıkları tolere edebilmektedirler. Çalışmanın da gösterdiği gibi, iç ve dış-grup normları da gruplar arası yanlılığı etkileyen önemli faktörlerden birisidir.

Özetle, gruplar arası dayanışma ve işbirliğini inceleyen bu çalışmalarda, gruplar arası yanlılığın azaltılabilmesi ve dayanışmanın artırılabilmesi için gruplar arasında olumlu bir etkileşim, olumlu ve ortak bir üst-düzey grup kimliği, ortak hedefler olmasının ve adalet, eşitlik gibi değerlerin benimsenmesinin gerekli olduğu işaret edilmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Yukarda özetlenen kuram ve çalışmalarda belirtildiği gibi, grup çalışmalarında benlik kavramının gittikçe ön plana çıkmaya başladığı gözlenmektedir. Sosyal kimlik kişinin benlik tanımında önemli bir yer tuttuğu için çalışmalar birey ile bireyin sosyal kimliği arasındaki ilişkiyi anlamaya ve tanımlamaya çalışmaktadır. Buna göre, kişilerin kendilerini ait hissettikleri grubun konumu onların öz değerlerini ve sosyal kimliklerini belirlemektedir. Buna ek olarak, sosyal etkileşim, kişiler arasından-gruplar arasına

uzanan bir boyutta değerlendirildiğinde, bunun kişiler arası uca yakın olduğu durumlarda kişinin bireysel kimliğinin, gruplar arası uca yakın olduğu durumlarda da sosyal kimliğinin ön planda olduğu belirtilmektedir. Bazen sosyal kimliğin bireysel kimliğin önüne geçmesi de grup davranışının temelinde yatan en önemli etkenlerden biridir. Ayrıca araştırmalar, grup davranışında ve gruplar arası ilişkilerde KSK, SKK ve GYK'nin bahsettiği, sosyal sınıflandırma, sosyal karşılaştırma, diğer gruplardan farklılaşma ve ayrışma isteği, grupların içinde buldukları koşullara ilişkin yaptıkları meşruiyet ve kalcılık yüklemeleri gibi sosyal psikolojik süreçlerin çok önemli bir rol oynadığına da dikkat çekmektedir.

Gruplar arası ilişkileri inceleyen bu çalışmalar, genellikle düşük konumda yer alan ve belirgin bir sosyal kimliğe sahip olan azınlık grubu üyelerinin, kendi gruplarını daha türdeş algıladıklarını, gruplarıyla daha çok özdeşleşme gösterdiklerini, kendilerini diğer gruplardan daha çok farklılaştırmaya çalıştıklarını ve daha çok gruplar arası ayrımcılık gösterdiklerini ortaya çıkarmışlardır. Ayrıca, bu düşük konumdaki azınlık grubu üyeleri, üst konumdaki çoğunluk grubu üyeleri tarafından da daha türdeş algılanmakta ve ait oldukları grubun tipik üyeleri olarak görülmektedir.

Ancak, bu noktada yüksek ve düşük konumda yer alan gruplar arasındaki sınırların geçirgen olup olmaması da önem taşımaktadır. Buna göre, eğer sınırlar geçirgen ise, düşük mevkideki grubun üyeleri üst konumdaki gruba bireysel geçiş yapmayı isteyebilirler. Böyle durumlarda sosyal kimlik çok belirgin

değildir. Fakat, sınırlararası geçişlerin mümkün olmadığı durumlarda kişiler daha çok bireysel kimlikleriyle değil, sosyal kimlikleriyle tanımlanır ve konumlarını yükseltmek ve içinde yaşadıkları koşulları iyileştirmek için ortak grup davranışı sergileyebilirler. Ancak, bu alt konumdaki grubun üyeleri kendilerinin içinde buldukları durumlara alternatif koşulların olduğunu farkedinceye kadar ayrımcılık algılamazlar. Bu alternatif koşulların varlığı da içinde bulunulan durumun kalıcı ya da meşru algılanıp algılanmamasına bağlıdır. Bu meşruiyet ve değişmezlik atıflarına göre ve sosyal kıyaslamaların kişiler arasında, grup içinde veya gruplar arasında yapılmasına göre, alt konumdaki grup üyeleri içinde buldukları koşulları değiştirmek için ya bireysel tepkilere ya da grup olarak eylemlere girişebilmektedirler.

Grupla özdeşleşme düzeyi de gruplar arası davranışı belirleyen önemli değişkenlerden birisidir. Yukarıdaki araştırmalarda özdeşleşme bazen bağımlı, bazen bağımsız, bazen de ara değişken olarak alınmıştır. Bağımlı değişken olarak incelendiği çalışmalarda özdeşleşmenin grubun genişliğiyle, konumuyla, belirginliğiyle ve grup sınırlarının geçirgenlik derecesiyle birlikte değiştiği görülmüştür. Buna göre, toplumsal konumu düşük olan azınlık grubu üyeleri, özellikle üst konumdaki gruba geçişin mümkün olmadığı durumlarda daha çok kendi gruplarıyla özdeşleşme göstermektedir. Özdeşleşmenin ara ve bağımlı değişken olarak incelendiği çalışmalarda da iç ve dış-gruplarla ilgili pek çok düşünce ve tutumun özdeşleşmeyle belirlendiği saptanmıştır. Örneğin, bir grupla özdeşleşme, gruba bağlılığı, grup eylemlerine katılmayı, geçirgen sınırların olduğu durumlarda üst konumdaki gruba bireysel geçiş

yapma isteğini, grup içi türdeşlik algısını, grup içi yanlılığı, dış-gruba yönelik olumsuz tutum ve düşüncelere sahip olmayı ve ayrımcılık göstermeyi ve dolayısıyla gruplar arasındaki yarışma, çatışma ve işbirliğini etkileyebilmektedir.

Gruplar arası yarışma, çatışma ve işbirliği çalışmalarının da gösterdiği gibi, ikili bir sosyal kategorinin ön planda olduğu koşullarda, yani grup ayrımının belirgin olduğu durumlarda, kişiler daha çok kendi gruplarıyla özdeşleşme, daha çok iç-grup yanlılığı ve daha çok dış-grup ayrımcılığı göstermektedir. Bütün bu süreçler de sonuçta gruplar arası yarışma ve çatışmalara yol açabilmektedir. Çalışmalar, çatışmaların azaltulması ve işbirliğinin sağlanması için gruplar arasında ortak bir üst-düzye kimliğin benimsenmesi, grupların birbirlerine bağlı bir şekilde ortak hedefler için çalışması, adalet ve eşitlik gibi değerlerin benimsenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Ancak, gruplar arası ilişkileri açıklamaya çalışan kuramlar bilişsel ve güdüsel faktörlere ağırlık vermekte, fakat gruplar arasında yaşanan duygusal süreçlere pek önem vermemektedir. Örneğin, yukarıda bahsedilen çalışmalardan sadece birinde, Islam ve Hewstone'ın (1993) çalışmasında, duygusal öge incelenmiş, grupların yaşadıkları kaygı ve gerilimin dış-gruba yönelik tutum ve davranışları etkilediği gösterilmiştir. Bu yüzyılın ortalarında Almanya'da yaşanan etnik temizlik ve bu günlerde Yugoslavya'da gözlenen Sırp milliyetçiliği gibi olguların da gösterdiği gibi, farklı etnik kökenden gelen kişiler kendi gruplarıyla olan özdeşleşmeleri sonucunda dış-gruba yönelik

çok yoğun olumsuz duygular yaşayabilmektedirler. Farklı etnik, dini ve milli gruplar arasında yaşanan çoğu çatışmanın temelinde toplumsal koşulların yanı sıra, grupların birbirlerine karşı hissettikleri olumsuz duygu ve tepkiler de rol oynamaktadır. Bu tür duygusal faktörlerin incelenmesi, gruplar arası ilişkilerdeki süreçlerin daha iyi anlaşılmasına ve çatışmalara yönelik çözümler getirilmesine yardımcı olabilir.

Günümüzde pek çok ülkede, Avrupa'da, Kuzey Amerika'da ve hatta üçüncü dünya ülkelerinde, azınlıkların güç kazanmasıyla birlikte gruplar arası ilişkiler daha da önem kazanmaktadır. Kadın hareketleri, homoseksüel hareketleri ve siyah hareketleri bunlara örnek olarak verilebilir. Bunun sonucunda da çoğu ülke çok kültürlülüğü benimsemeye başlamaktadır. Örneğin, A.B.D'de, Kanada'da, Avustralya'da nerdeyse dünyanın dört bir yanından gelen insanlar bulunmakta; İngiltere'de pek çok Asyalı, Almanya'da pek çok Türk, Fransa'da pek çok Cezayirli yaşamaktadır. Bu azınlık grupları da yaşam koşullarını daha da iyileştirmek için seslerini yükseltmeye başlamışlardır. Ayrıca, Asya, Afrika ve Güney Amerika'daki pek çok üçüncü dünya ülkesi ve bunların içindeki azınlık grupları da daha çok özgürlük ve ayrışma istemektedirler. Bu artan azınlık etkileri de daha çok gruplar arası çatışmalara ve savaşlara neden olmakta ve bu da gruplar arası ilişkilere yönelik çalışmaların ne kadar önemli ve gerekli olduğunu göstermektedir. Ülkemiz de bu tür çalışmaların yapılması için çok uygun ve zengin bir ortama sahiptir. Tarihsel açıdan bakıldığında ülkemiz, farklı dil, din ve milletlerden insanların bir arada yaşadığı geniş bir kültürel mozaik görünümündedir. Böyle bir tarihsel ve kültürel zenginlik

içinde farklı gruplar arasındaki ilişkilerin incelenmesi, gruplar arası ilişkiler literatürüne önemli katkılar sağlayabilir ve gruplar arasında yaşanan sorunların çözümlenmesine yönelik öneriler getirilmesine de yardımcı olabilir.

Özellikle son zamanlarda farklı milletler, dini ve etnik gruplar arasında gözlenen çatışmaların ve yarışmaların dünyamızda yarattığı sorunlar göz önüne alındığında, gruplar arasında barış, işbirliği, dayanışma ve adaletin sağlayabilmek için yukarıda bahsedilen sosyal psikolojik süreçlerin incelenmesinin ve yeterince anlaşılmasının önemli olduğu açıktır.

Kaynaklar

- Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison Wesley.
- Brown, R., & Smith, A. (1989). Perceptions of and by minority groups: The case of women in academia. *European Journal of Social Psychology*, 19, 61-75.
- Crosby, F. (1976). A model of egoistical relative deprivation. *Psychological Review*, 83, 85-113.
- Duckitt, J., & Mphuthing, T. (1998). Group identification and intergroup attitudes: A longitudinal analysis in South Africa. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 80-85.
- Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (1997). Sticking together or falling apart: ingroup identification as a psychological determinant of group commitment versus individual mobility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 617-626.
- Evans, G. (1993). Class, powerlessness and political polarization. *European Journal of Social Psychology*, 23, 495-511.
- Gaertner, S., Rust, M. C., Dovidio, J. F., Bachman, B. A., & Anastasio, P. A. (1996). The contact hypothesis: The role of common ingroup identity on reducing intergroup bias among majority and minority group members. In L. Nye, & A. M. Brower (Eds.), *What is Social About Social Cognition* (pp. 230-260). London: Sage.
- Islam, M. R., & Hewstone, M. (1993). Dimensions of contact as predictors of intergroup anxiety,

- perceived outgroup variability and out group attitude: An integrative model. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19, 700-710.
- Jetten, J., Spears, R., & Manstead, A. S. R. (1996). Intergroup norms and intergroup discrimination: Distinctive self-categorization and social identity effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 1222-1233.
- Lawler, E. J., Ford, R. S., & Blegen, M. A. (1988). Coercive capability in conflict: A test of bilateral deterrence versus conflict spiral theory. *Social Psychology Quarterly*, 51, 93-107.
- Lindeman, M., & Koskela, P. (1994). Group size, controllability of group membership and comparative dimensions as determinant of intergroup discrimination. *European Journal of Social Psychology*, 24, 267-278.
- Major, B. (1994). From social inequality to personal entitlement: The role of social comparisons, legitimacy appraisals and group membership. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 26 (pp. 293-355). New York: Academic Press.
- Mlicki, P. P., & Ellemers, N. (1996). Being different or being better? National stereotypes and identifications of Polish and Dutch students. *European Journal of Social Psychology*, 26, 97-114.
- Noel, J. G., Wann, D. L., & Branscombe, N. R. (1995). Peripheral ingroup membership status and public negativity toward outgroups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 127-137.
- Oakes, P. J., Haslam, S. A., & Turner, J. C. (1994). *Stereotyping Social Reality*. Oxford Blackwell publishers.
- Ross, L., & Ward, A. (1995). Psychological barriers to dispute resolution. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 27 (pp. 255-304). New York: Academic Press.
- Ruggiero, K. M., Taylor, D. M. (1997). Why minority members perceive or do not perceive the discrimination that confronts them: The role of self-esteem and perceived control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 373-389.
- Rüstemli, A., Mertan, B., & Çiftçi, O. (1998). Kuzey Kıbrıs örnekleminde grup içi ve grup dışı algılar. IX. Ulusal Psikoloji Kongresi: Bilimsel Çalışmaları (18-20 Eylül 1996 Boğaziçi Üniversitesi) (pp. 103-112): Türk Psikologlar Derneği
- Sedikides, C. (1997). Differential processing of ingroup and outgroup information: The role of relative group status in permeable boundary groups. *European Journal of Social Psychology*, 27, 121-144.
- Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood, W. R., & Sherif, C. W. (1961). *Intergroup Conflict and Cooperation: The Robbers Cave Experiment*. Norman: The University of Oklahoma Book Exchange.
- Simon, B., & Brown, R. (1987). Perceived intragroup homogeneity in minority-majority contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 703-711.
- Simon, B., Loewy, M., Stürmer, S., Weber, U., Freytag, P., Habig, C., Kampmeier, C., & Spahlinger, P. (1998). Collective identification and social movement participation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 646-658.
- Smith, H. J., & Tyler, T. R. (1996). Justice and power: When will justice concerns encourage the advantaged to support policies which redistribute economic resources and the disadvantaged to willingly obey the law. *European Journal of Social Psychology*, 26, 171-200.
- Stouffer, S. A., Suchman, E. A., DeVinney, L. C., Star, S. A. & Williams, R. M. (1949). *The American Soldier: Adjustment During Army Life*. (Vol. 1). Princeton: Princeton University Press.
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tiraboschi, M., & Maas, A. (1998). Reactions to perceived deprivation in ingroups and outgroups: A cross-cultural comparison. *European Journal of Social Psychology*, 28, 403-421.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the Social Group*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Walker, I., & Pettigrew, T. F. (1984). Relative deprivation theory: An overview and conceptual critique. *British Journal of Social Psychology*, 23, 301-310.
- Wright, S. C., Taylor, D. M., & Moghaddam, F. M. (1990). Responding to membership in a disadvantaged group: From acceptance to collective protest. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 994-1003.